
Inklusion af flygtninge og indvandrere i folkeoplysning

April 2018
En undersøgelse af
Dansk Folkeoplysnings Samråd

Inklusion af flygtninge og indvandrere i folkeoplysning

En undersøgelse af Dansk Folkeoplysnings Samråd

Af Celia Skaarup og Katrine Weber
April 2018

ISBN 87-89133-08-0

Dansk Folkeoplysnings Samråd
Gammel Kongevej 39E, 2th
1610 København V
3315 1466 · dfs@dfs.dk · www.dfs.dk

Publikationen kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	2
Læsevejledning	3
Om undersøgelsen.....	4
Undersøgelsens fokus.....	4
Indsamling af empiri.....	5
Sammenfatning af resultater	6
Målgruppen.....	9
Forskelle.....	9
Fælles vilkår	10
De overordnede rammer	15
De finansielle udfordringer.....	15
Kompetenceudvikling af ansatte og	16
De juridiske udfordringer	17
Gode erfaringer og tvungne alternativer	18
Den indledende kontakt og opstart.....	20
Udfordringer	20
Gode erfaringer.....	21
Ressourcepersoner I.....	22
At træde over tærsklen.....	24
Udfordringer	24
Gode erfaringer.....	27
Ressourcepersoner II.....	31
Inkluderende deltagelse og medskabelse	32
Udfordringer og opmærksomhedspunkter.....	32
Gode erfaringer og løsningsideer	33
Ressourcepersoner III.....	36
Forslag til samarbejde og kontakter	39
Litteratur.....	42

Indledning

Denne rapport beskriver resultaterne af en undersøgelse lavet af Dansk Folkeoplysnings Samråd (DFS) om inklusion af flygtninge og indvandrere i folkeoplysende aktiviteter. Undersøgelsens mål var at identificere barrierer for inklusion i folkeoplysning ved kortlægning af rekrutteringspraksisser, samt kortlægning af motivationer og udfordringer i rekrutteringen af personer med flygtninge- og indvandrerbaggrund. Rapporten samler op på undersøgelsens resultater og peger på udfordringer og gode erfaringer på forskellige niveauer for arbejdet med at rekruttere og inkludere flygtninge og indvandrere i folkeoplysning. Det indbefatter de overordnede rammeforhold samt tre niveauer for rekruttering: kontakt, deltagelse og medskabelse. Rapporten beskriver ligeledes målgruppeforhold, forslag til samarbejdsrelationer blandt aktører på området.

Folkeoplysere og folkeoplysende aktører kan være aktive medspillere i inklusionen af nytilkomne flygtninge og indvandrere samt etniske minoriteter i samfunds- og foreningsliv. Et nyligt færdiggjort nordisk projekt: "Inclusion of refugees through non-formal adult education" (2017) beskriver i en af ti centrale anbefalinger, at det enkelte nytilkomne menneske må inkluderes i sin helhed i samfundet. Det handler ikke kun om at videregive viden og kompetencer, men om et ligeværdigt møde mellem migrant og modtagerland, hvor der fokuseres på emner som kultur- og socialliv, sundhed og trivsel samt arbejdsliv (Studieforbunden 2017). I Sverige har folkeoplysende organisationer de sidste par år været aktive i en national indsats i de indledende integrationsforløb (Studieforbunden 2016). I Danmark ses lignende eksempler på kommunale samarbejder, hvor aktiviteterne dog er lokalt organiserede og forankrede. Der findes her både formelle samarbejder, som fx tilrettelagte introduktionsforløb eller praktik, samt en rig mangfoldighed af frivillige og fritidsorienterede aktiviteter og projekter.

Uanset om der er tale om deltagelse i etniske minoritetsforeninger eller andre former for foreninger, viser forskningsresultater, at nydanskernes engagement i foreningsliv hænger positivt sammen med graden af integration. I rapporten Dokumentationsindsatsen (Oxford Research 2016) defineres integration som muligheden for at udnytte evner og ressourcer med henblik på at blive deltagende, selverhvervende og ydende medborgere på lige fod med samfundets øvrige borgere. De fundne effekter af engagement i foreningslivet er skabelse af bro til arbejdsmarkedet; viden om sociale koder og indblik i dansk sprog og kultur; skabelse af netværk og sociale relationer, samt selvtillid, mening og aktivering af ressourcer (Oxford Research 2016).¹ Deltagelse i folkeoplysende aktiviteter kan altså være frugtbart for flygtninge og indvandrere, såvel som at en mangfoldig sammensætning af deltagere kan være frugtbart for et folkeoplysende virke.

Inklusion af etniske minoriteter og nytilkomne i civilsamfundets fællesskaber har ikke i alle tilfælde vist sig lige tilgængelige. En række forskellige problemstillinger blev fremhævet gennem videndeling mellem organisationer i initiativet Folkeoplysning for Flygtninge. Dette initiativ startede ved udgangen af 2014 som et netværk på tværs af folkeoplysende organisationer med fokus på at styrke, inspirere og lære af organisationernes aktiviteter om, for og med flygtninge. Indeværende under-

---

¹ Integration måles i form af den enkeltes oplevelse af tilknytning, anerkendelse og ligebehandling i det omkringliggende samfund; inddragelse i sociale fællesskaber; opfattelsen af offentlige myndigheder; social progression; syn på samfundsbærende institutioner, mm. (Oxford Research 2016)

søgelse skal ses som en del af et projekt, der fokuserer på at skabe bedre forudsætninger for øget mangfoldighed i den danske folkeoplysning.

Læsevejledning

I de indledende to afsnit beskrives kort selve undersøgelsen og en sammenfatning af analysens resultater. De resterende afsnit indeholder selve analysen. Først beskrives tematikker omkring målgruppen, dernæst udfordringer og gode erfaringer ved de overordnede rammeforhold, den indledende kontakt mellem målgruppe og organisation, at træde over tærsklen til folkeoplysning samt hvordan inkluderende deltagelse og medskabelse udfordres og styrkes. Afslutningsvis beskrives relevante aktører og kontaktflader til samarbejder for at skabe inklusion, samt hvilke aktiviteter, der er yttret interesse og behov for.

Om undersøgelsen

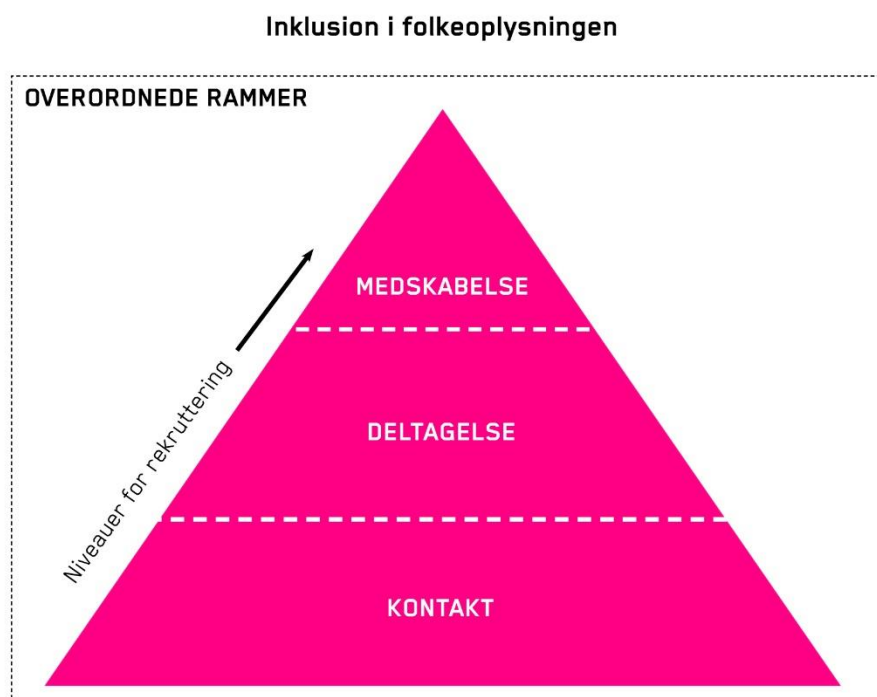
Det følgende afsnit beskriver kort undersøgelsens fokus, samt metodisk tilgang og indsamling af empirisk materiale.

Undersøgelsens fokus

Undersøgelsen er struktureret ud fra tre niveauer for rekruttering og engagement samt de over- overordnede rammeforhold, der udpeges som relevante fokuspunkter for inklusion. Dette er eksemplificeret i figur 1. Pyramidefiguren illustrerer tillige undersøgelsens perspektiv på inklusion – som først kan lykkes når vejen fra kontakt til medskabelse er tilgængelig for flere. Undersøgelsen søger at belyse, hvordan denne vej kan være mere farbar for særligt flygtninge og indvandrere.

Det nederste niveau, kontakt, henviser til den indledende kontakt mellem individ og skole eller forening, samt kontakt mellem de forskellige øvrige relevante aktører. Analysen fokuserer således på skabelsen af kontakt eller mangel på samme.

Figur 1.

Det midterste niveau, deltagelse, henviser til når personer fra målgruppen møder op og deltager i aktiviteter. Dette gælder overgangen fra at have kendskab og kontakt til foreningen eller skolen til at stå ved folkeoplysningens tærskel; at træde ind og deltage.

Det øverste niveau, medskabelse, henviser til den aktive deltagelse, det frivillige arbejde, eller der hvor personer fra målgruppen på anden vis kan indtræde som medskabere af folkeoplysning. Når deltagelse involverer medudvikling af aktiviteter, deltagelse i planlægning og facilitering, er der tale

om medskabelse. I medskaber-kategorien finder man ligeledes forskellige niveauer for organisering, koordinering og beslutningstagning. Niveauerne for deltagelse og medskabelse skal betragtes som et flydende kontinuum for engagement-niveauer, hvor det sidste analytiske fokuspunkt beskæftiger sig med de udfordringer og løsninger forbundet med inddragelse og delagtiggørelse.

Ud over disse tre nedslag i vejen til at blive engageret i folkeoplysende aktiviteter, har undersøgelsen også spurgt ind til udfordringer og styrker ved de overordnede rammer for folkeoplysende aktiviteter med målgruppen i forhold til finansielle, juridiske og administrative forudsætninger.

Indsamling af empiri

Undersøgelsens empiri udgøres af 41 kvalitative interviews med enkeltpersoner og grupper - suppleret med deltagende observationer. Perspektiver fra tre forskellige vinkler er inddraget: medskabere, videnspersoner og kommunale konsulenter.

- a) Interviews samt enkelte besøg med medskabere: 22 personer fra 9 folkeoplysende initiativer, heraf 2 etniske minoritetsforeninger.
- b) Interviews med videnspersoner: 8 personer - fra folkeoplysende landsorganisationer, Dansk Flygtningehjælp og KL.
- c) Interviews med kommuner: 11 personer fra 9 kommuner

Medskabere (a) inkluderer undervisere, koordinatore og frivillige fra aftenskoler, efterskoler, dagshøjskoler og kulturelle foreninger - alle blandt DFS' medlemsorganisationer - der er involveret i aktiviteter med flygtninge og indvandrere. Flertallet af medskaberne har etnisk minoritetsbaggrund som enten flygtning, indvandrer eller efterkommer. Undersøgelsen inddrager desuden også et medskaber-perspektiv fra to etniske minoritetsforeninger. Viden fra medskaber-perspektivet er blevet produceret gennem interviews med fokus på medskaberens erfaringer med inklusionsaktiviteter og den personlige vej ind i foreningsliv og folkeoplysning. Derudover er indsigter på deltager- og medskaberniveau ligeledes nået gennem deltagende observationer foretaget på besøg til en aktivitet, et møde eller et arrangement.

Vi har derudover hentet viden fra personer i organisationer, som har relevant viden og erfaring på folkeoplysnings- og integrationsområdet, og som har en koordinerende eller rådgivende funktion. Her indgår personer fra de førnævnte folkeoplysende organisationsformer: aftenskoler, efterskoler, dagshøjskoler og kulturelle foreninger, samt Dansk Flygtningehjælp og Kommunernes Landsforening (KL). Disse er beskrevet som **videnspersoner** (b).

Det tredje perspektiv, der er inddraget, er det kommunale, hvilket er blevet afdækket gennem interviews med **kommunale konsulenter** (c), der arbejder på områderne integration, fritid og folkeoplysning.

Feltarbejdet har generelt fokuseret på erfarede sociokulturelle omstændigheder og muligheder for inklusion af flygtninge og indvandrere. Barrierer og løsningsmodeller af juridisk og økonomisk karakter er ligeledes blevet forsøgt afdækket. Indsamling af undersøgelsens materiale har fundet sted fra marts til september 2017. Udvælgelsen af interviewpersonerskete på baggrund af en rundspørge i netværket for Folkeoplysning for Flygtninge, hvor de som havde lyst meldte sig. Derudover er informanter blevet rekrutteret gennem interne kontakter, samt via kontakter formidlet af sparringspartnerne Center for frivillig Socialt Arbejde og Dansk Flygtningehjælp.

Interviewene med medskabere og kommunale konsulenter er gennemført ud fra semistrukturerede interviewguides udarbejdet til de to respektive aktør-perspektiver. Hvad angår videnspersonernes medvirken, blev interviewspørgsmål tilpasset de enkelte interviews med en semistruktureret og eksplorativ karakter.

Sammenfatning af resultater

I dette afsnit opsummeres kort undersøgelsens samlede resultater.

Overordnede rammeforhold for inklusion

I undersøgelsen af de overordnede rammeforhold for folkeoplysende aktiviteter med flygtninge og indvandrere er de finansielle udfordringer de mest fremtrædende. De folkeoplysende initiativer, som opleves som succesfulde, har ofte måtte finde på alternative løsninger på manglende økonomiske ressourcer. I foreninger eller på skoler hvor der findes målrettede puljer, fremhæves disse med begejstring i forbindelse med at skabe resultater for inklusion.

Generelle indsigter – det personlige og private

Et gennemgående træk ved udfordringer og gode erfaringer er, at indsatsen i høj grad er og vil være personbåren. Personer i civilsamfundsorganisationer hverves typisk gennem sociale netværk og fastholdes gennem personlig motivation. Manglen på samme er central som barriere for inklusion af målgruppen for nytilkomne flygtninge og indvandrere. Undersøgelsen fandt, at et gennemgående fokus for gode erfaringer var at bringe den nytilkomne tættere på den 'hjemlige sfære'. Dette kan gøres ved at arbejde netværksorienteret; via personlig kontakt; samt ved at gøre aktivitetsindhold og faciliteter hjemlige og nærværende for de personer, der ønskes inkluderet.

Undersøgelsen identificerer 6 roller, der typisk varetages af resourcepersoner i forbindelse med en inkluderende praksis. Disse roller er illustreret i figur 2.

Den indledende kontakt – eller mangel på samme

Foreninger og skoler oplever, at mulighederne for at skabe kontakt til målgruppen gennem kommunen eller lokal promovning er uigennemskuelige. Der mangler de rette kontakter, kommunikation og koordination mellem aktører. Manglende kendskab til hinanden mellem aktører og målgruppe er en central udfordring. I de gode erfaringer fremhæves en aktiv opsøgende indsats, fortrinsvis gennem netværk og via personlig kontakt. Nøglepersoner, i form af såkaldte gatekeepers og forgangspersoner, kan skabe og formidle denne kontakt.

Deltagelse - at træde over tærsklen til folkeoplysende aktiviteter

Når man først har etableret kontakt, kan der være forskellige udfordringer, der spænder ben for at blive deltager. Fremmede koncepter og usikkerhed præger forventningerne til det første møde, og der kan være mistillid og afvisende indstillinger til ukendte praksisser. At sikre det gensidige behov og aktiv inddragelse af forskellige parter ressourcer og viden, er nogle af de gode erfaringer, der fremhæves. For eksempel foreslås det, at repræsentanter fra minoritetsgrupper kan stå for indhold og afvikling. Dialog, gennemsigtighed og klarhed om struktur og indhold bidrager til at afhjælpe usikkerhed. Det understreges, at der med fordel kan tænkes i sociale netværk med personer eller samarbejder, der kan bygge trygge broer.

Medskabelse, medejerskab og fastholdelse

I selve aktiviteten kan der være sproglige eller kulturelle udfordringer, der skaber forvirring og fremmedgørelse. Også her er gennemskuelige og tydelige strukturer et godt udgangspunkt sam-

men med en fleksibel og åben fordeling af roller. Dette kræver en gennemgående og stabil koordinering. En trykspørgkultur; at tænke hele familien med; samt praktiske fællesaktiviteter, der kan udmunde i konkrete produkter, er med til at sikre en medinddragende og nærværende inklusion. Den interkulturelle formidling og forklaring kan sikres gennem specifikke ressourcepersoner, der selv har egne interkulturelle erfaringer og kompetencer. Mentorere eller buddy-ordninger kan være med til at skabe social forankring og afhjælpe utryghed.

Tekst til Figur 2 (s. 8): De 6 forskellige roller for ressourcepersoner i arbejdet med inklusion. De er placeret ud fra niveauet, hvor rollen udspiller sig – henholdsvis ved kontakt og ved deltagelse og medskabelse.

Gatekeepere

Gatekeepere er nøglepersoner for kontakt til målgruppen og kan dermed sikre rekrutteringskanaler. Det kan for eksempel være i form af centrale personer i etniske minoritetsgrupper, socialrådgivere og UU-vejledere.

Forgangspersoner

Forgangspersoner er de nøglepersoner, der tager initiativ og/eller leder øvrige parter ud i et samarbejde. En sådan nøgleperson er kendetegnet ved en oprigtig nysgerrighed og interesse for at skabe en god kontakt.

Brobyggere

Brobyggeren er en person, der arbejder for at skabe trygge broer mellem fællesskaber. Gennem personlig kontakt og en mentorlignende tilgang kan denne person følge den nytilkomne ind i nye fremmede fællesskaber fra et mere velkendt eller hjemligt forum.

Den interkulturelle formidler

Udformningen af et dialogisk og trygt rum handler i høj grad om involveringen af nøglepersoner, der kan agere både sproglige og kulturelle oversættere. Denne interkulturelle formidler kan være kvalificeret gennem egne erfaringer med at etablere en tilværelse i Danmark som nytilkommet. Det er vigtigt, at både kommuner samt ledelser i skoler og foreninger er opmærksomme på at understøtte den interkulturelle formidling. Bydelsmødre er et godt eksempel på personer, der modtager formel træning i interkulturel formidling. En tolk kan, hvis samarbejdet fungerer, ligeledes bidrage til den interkulturelle formidling.

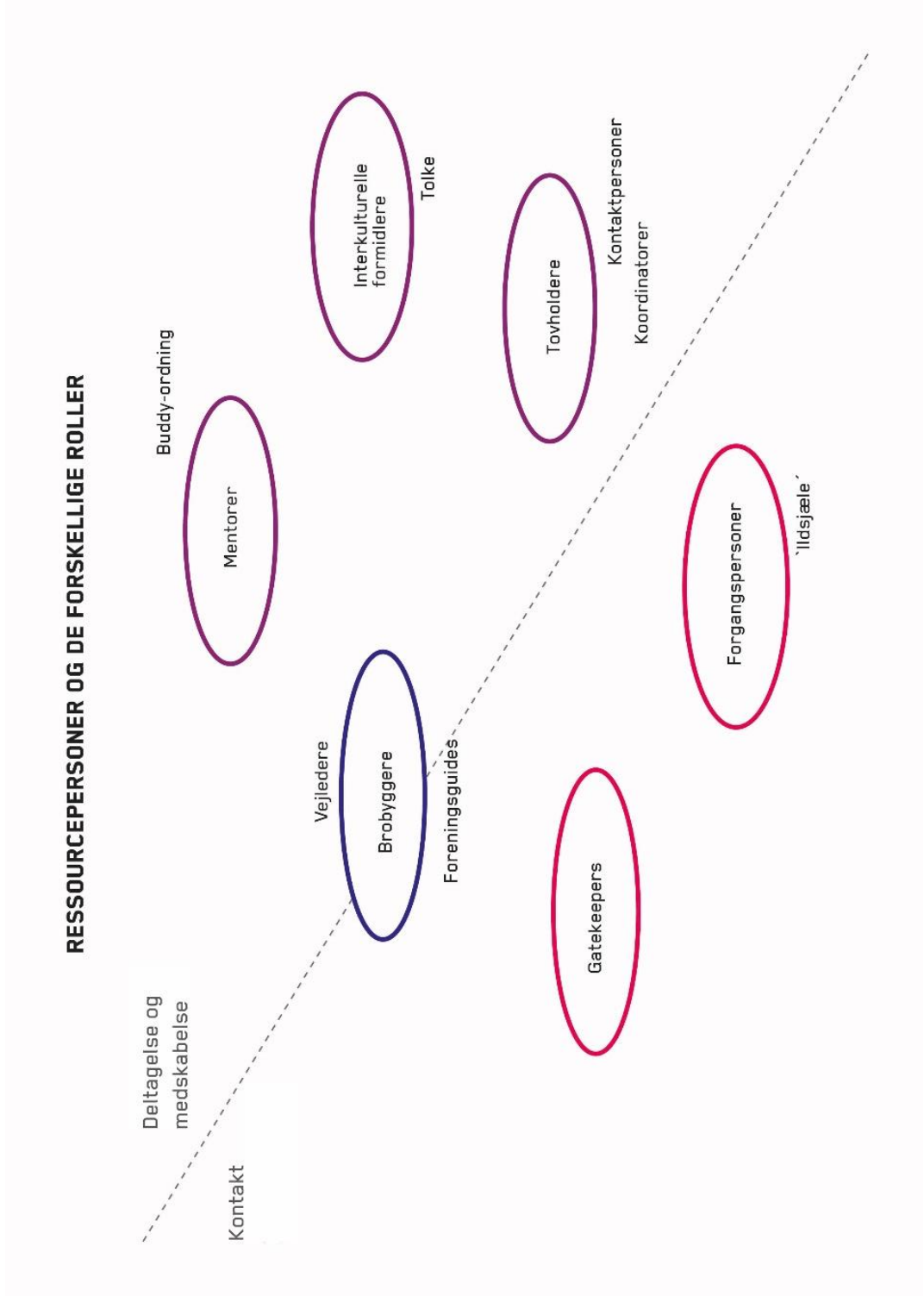
"[Den interkulturelle formidler] forklarer mig enormt mange ting, jeg ikke ved. Hun bliver respekteret meget af kvinderne. Jeg kunne ikke gøre det uden hende." (Medskaber, aftenskole)

Tovholdere

De rette indgange i form af faste koordinatore blev fremhævet som vigtige for at skabe fastholdelse og gennemsigthed for så vel folkeoplysende som kommunale personer.

Mentorer og buddies

Flere af informanterne peger på mentorordninger, fx i form af foreningsambassadører og såkaldte buddy-ordninger, som en styrke i at sikre inklusion. Mentorere eller buddies er kontaktpersoner, som den nytilkomne kan blive tildelt ved aktivitetsstart.

Målgruppen

Da dette er en kvalitativ undersøgelse, er der ikke lavet en større analyse af hvilken sammensætning af nationaliteter og baggrundsparetre, der gør sig gældende for nytilkomne flygtninge og indvandrere i Danmark. Dog er der stadig en række opmærksomhedspunkter og baggrundsmæssige forhold, der bliver nævnt af informanter som relevante i forståelsen af inklusionsarbejde. De er skitseret i det følgende afsnit, og uddybet med relevante indsigter fra forskningsartikler, der bidrager til at underbygge undersøgelsens analytiske perspektiv på inklusion.

Forskelle

Personer, der enten er indvandret eller flygtet til Danmark, udgør selvsagt en meget mangfoldig befolkningsgruppe sammensat af mange forskellige baggrunde, kulturer og historier. En dagshøjskoleunderviser beskriver, hvordan hun er særligt opmærksom på de potentielle konflikter, der kan opstå på et hold sammensat af flygtninge med forskellige baggrunde og nationaliteter. Hun støttede sig ofte til kurssets tolk for at håndtere uoverensstemmelser mellem for eksempel afghanere og iranere på holdet. En række generelle forskelligheder, der har været fremhævet som relevante at holde sig for øje, er beskrevet i det følgende.

“De ligner hinanden, og de ligner overhovedet ikke hinanden.” (Medskaber, teaterforening)

“Der er mange forskelligheder – også interne forskelligheder, som vi ikke kender til.” (Medskaber, dagshøjskole)

Uddannelse

En folkeoplysende medskaber pointerer, at det i mindre grad handler om nationalitet, men at bl.a. uddannelsesbaggrund er afgørende for dit udgangspunkt som flygtning eller indvandrer. Når indvandrere og flygtninge ankommer til Danmark, kan et af de mest afgørende forhold for deres efterfølgende integration med det øvrige samfund være, hvilken uddannelse de medbringer (Rockwool 2017). Andelen af indvandrere, som alene har en grundskoleuddannelse, er høj (32 %) blandt personer fra ikke-vestlige lande, mens andelen, som har en mellemlang eller lang videregående uddannelse ligger henholdsvis lidt under og lidt over niveauet for danskere. Blandt flygtninge er det, ifølge Rockwoolfondens seneste undersøgelse, hele 53 %, som alene har en grundskoleuddannelse.² Dette kan betyde væsentlige forskelle i forhold til indlæringshastighed, tillæringsevne i forhold til nyt mundtligt og skriftligt sprog, samt muligheder for at finde fælles referencerammer.

---

² Flygtninge med medbragt uddannelse har dog, ifølge KORA lige så svært ved at komme i arbejde som flygtninge uden uddannelse. Til gengæld er flygtninge, der medbringer en uddannelse mere tilbøjelige til at genudanne sig i Danmark, og på baggrund af den danske uddannelse komme i beskæftigelse (KORA juli 2016).

“Det handler mere om, om du kommer fra en by eller en landsby og om uddannelsesbaggrund – mere end hvilket land du kommer fra! Der er jo en kæmpe stor forskel på, hvad man tager med sig.” (Medskaber, dagshøjskole)

Køn og familie

Mens indvandreres uddannelsesfordeling grundlæggende er meget lige blandt mænd og kvinder fra ikke-vestlige lande (Rockwoolfonden 2017: 15), vurderes flygtningekvinder generelt til at være mindre jobparate end flygtningemænd (DA 2017). 45 % af de kvindelige syriske asylansøgere har, ifølge en undersøgelse foretaget blandt 1.649 flygtninge i Jammerbugt, aldrig haft et arbejde. Mens mandlige flygtninge og indvandrere i højere grad er på arbejdsmarkedet, bærer kvinderne ofte et større ansvar for husarbejdet. Denne kønsbestemte arbejdsdeling medfører, at kvinders status i højere grad orienteres efter deres præstation i hjemmet og i familien, mens mænds status i højere grad er forbundet med forsørgelsesevne, erhvervsarbejde og andre “udadvendte” aktiviteter (SFI 2005). I en dansk kontekst, kan traditioner for denne arbejdsdeling give anledning til problemer. Som én af undersøgelsens videnspersoner pointerer, har flygtningekvinder ofte ikke: *“en arbejdsidentitet, som er indgroet i deres familiemønstre. Det kan gøre dem meget isolerede og det er ikke godt - heller ikke for resten af familien. Og det skaber også grobund for myter”* (Vidensperson, KL).

I SFI’s litteraturstudie af barrierer for integration i bl.a. foreningslivet, fremhæves ligeledes en grundlæggende forskel på forståelsen af hhv. mænds og kvinders tid. Mens mænds tid i høj grad opfattes som individuel, forstås kvinders snarere som kollektiv. Familiemedlemmer lægger i højere grad beslag på kvindens tid end mandens. Kønspecifikke kulturbestemte normer - som har at gøre med både ansvarsroller, arbejdsdeling og tid - er altså medvirkende faktorer i flygtninge og indvandreres deltagelse i det offentlige sociale liv.

Disse normer varierer selvfølgelig på tværs af sociale og etniske grupper og generationer. Ud over normerne for arbejdsdeling mellem mænd og kvinder, kan opfattelsen af et behov for beskyttelse af kvinders sikkerhed og ærbarhed i visse tilfælde også have indflydelse på, hvor og hvornår kvinder og piger kan deltage i aktiviteter uden for hjemmet (SFI 2005).

I indeværende undersøgelse har vi set eksempler på aktiviteter, der er målrettet kvinder, men som tænker hele familien med i kursets forløb. Flere eksempler kan findes i afsnittet ‘Inkluderende deltagelse og medskabelse’.

Generationer

Aldersforskelle italesættes af informanterne som mærkbare og betydningsfulde i arbejdet med nytilkomne og etniske minoriteter generelt. Den specifikke positionering markeres af, hvilken generation man aldersmæssig tilhører, og om man er 1., - 2.- eller 3.-generationsindvandrer eller -flygtning. Projektet Kapacitetsudvikling i Etniske Minoritetsforeninger (2017) har identificeret tre generationer, der både er defineret ud fra alder og migrationstidspunkt. De ældre, typisk 1.g’ere, forholder sig ofte til såkaldte “høvdinge”. Disse høvdinge kan umiddelbart opfattes som problematiske i en demokratisk foreningsstruktur, eftersom de har en autoritær position. 3.g’erne har omvendt nemmest ved at forstå og navigere i klassiske foreningselementer, og tilpasser sig i højere grad kulturelt til de øvrige normer.

Fælles vilkår

Mens der er nogle generelle forskelligheder, der af informanter bliver beskrevet som vigtige, er der omvendt også nogle fælles vilkår for målgruppen/-rne, der er centrale at fremhæve i forbindelse med inklusionsarbejde. Det følgende afsnit omhandler den specifikke flygtningesituation, mens efterfølgende afsnit om integrationsvurderinger vil vedrøre både indvandrere og flygtninge.

“Vi blander lidt flygtninge og integration sammen... der er selvfølgelig forskel på en flygtning og en migrant.” (Vidensperson, aftenskoler)

Fra taknemmelighed til frustration

Det følgende afsnit tjener som indblik i situationen 'nytilkommen flygtning' ud fra de beskrevne forhold som fremgik i undersøgelsen, samt antropolog Bitten Flansmoses kvalitative undersøgelse af flygtninges oplevede integrationsproces: "Ankomsten til Skanderborg kommune - Flygtninges oplevelse af modtagelsen i Skanderborg kommune" (2015).

Den generelle reaktion blandt flygtninge i ankomst- og modtagelsesfasen opleves ud fra det kommunale perspektiv som værende præget af taknemmelighed og lettelse. Flygtninge er på dette punkt i integrationsfasen optagede af eget ansvar for integration og deltagelse i samfundet. Ifølge de nytilkomne flygtninge opfattes integration i samfundet som en lineær proces, hvor tilegnelsen af dansk kundskaber er det første nødvendige skridt. For enden ligger, for manges vedkommende, målet om frihed og ansvar for eget liv.

“Folk kommer fra andre lande. Mange gange er de ikke opvokset med en kultur, hvor man kan diskutere alt muligt. Det er hårdt for dem, at der er så mange nye ting, de skal forstå på samme tid.” (Medskaber, aftenskole)

“Det er mennesker, der kommer, som er flygtet fra et andet land, som er havnet her og ikke ved, hvordan de skal være.” (Kommunal konsulent)

Forholdsvis kort tid efter modtagelsen viser det sig, at mange af de nytilkomne bliver overraskede over graden af begrænsninger for det enkelte individ i Danmark. Flere oplever i denne følgende fase, at der i det danske samfund er en stram styring af den enkelte borger, og har følelsen af ikke at have indflydelse på - eller ansvar for - deres egen situation. Ifølge Flansmose har denne oplevelse bl.a. rod i en begrænset forståelse af den danske velfærdsmodel, kommunens rolle, rettigheder og pligter i det danske samfund.

Medskaber, aftenskole: *“Altså der er nogle af kvinderne (de etnisk danske frivillige), der ringer helt paniske i stemmen, fordi så har den etniske kvinde (en flygtningekvinde) problemer, og så aner de ikke hvad de skal stille op!”*

Interviewer: *“Er det typisk fordi flygtningekvinderne har trauma - eller er det problemer, der har at gøre med situationen i Danmark på en integrationsydelse osv.?”*

Medskaber, aftenskole: *“Ja, det er situationen i Danmark. Det er i Danmark!”*

“Jeg har det svært med at forklare dem fx. hvorfor de altid bliver taget som praktikant på arbejdspladser, og så når de er færdige med praktik, og de siger, at de er rigtig gode og alle mulige gode ting, og roser dem rigtigt meget, og så til sidst siger de, de har givet jobbet til en anden en. Så bliver de meget kede af, og de kommer til mig og spørger hvorfor gør de det? Og hvorfor blev det ikke mig?” (Medskaber, aftenskole)

“De bliver deprimerede. De har brug for en øjenåbner for egne evner, ressourcer og kompetencer. For alle har ressourcer og kompetencer. Vi skal måske bare ryste posen lidt og sætte dem sammen på nye måder, så de fungerer igen.” (Medskaber, dagshøjskole)

Der kan være behov for kulturoversættelse i flygtningens møde med det offentlige systems professionelt ansatte. Flygtningene har ofte helt andre forståelsesrammer end de (fleste) professionelle. Forståelsesrammer, som er etablerede i hjemlandene, følger med i mødet med det danske system f.eks. i form af forbehold og mistillid ved statslige instanser (Flansmose 2013). Informanterne i

denne undersøgelse påpeger dog også, at mistilliden til det danske system kan være forment af selve erfaringen med det danske system. En underviser på et dagshøjskolehold for flygtninge mødte stor utilfredshed og frustration med generelle samfundsvilkår. Også på et håndarbejdekursus for flygtningkvinder dukker svære følelser op – følelser forbundet med tilpasning til nye omgivelser, manglende netværk og integrationsprocessens krav om bl.a. sproguddannelse, aktivering, praktik og efterfølgende jobsøgning. Langtidsledighed kan desuden medføre oplevelsen af både at tabe identitet og selvtillid.

Integrationsvurderinger

Et andet fælles vilkår for nytilkomne udspringer af integrationskravene. Formelle såvel som uformelle integrationskrav opstilles af det omkringliggende samfund, og former generelle vilkår for den ellers meget mangfoldige målgruppe.

Når nytilkomne får ophold i Danmark, skal de underskrive en integrationskontrakt med den modtagende kommune, samt underskrive en såkaldt integrationserklæring. Med sidstnævnte forpligter den nytilkomne sig til at arbejde for at blive en aktiv medborger.³ Antropolog Bitten Flansmose undersøgelse af flygtningemodtagelse i Skanderborg kommune viser dog, at det fremfor den kritiske, aktive medborger snarere er den ydmyge og ukritiske borger, der fremkaldes i den indledende integrationsfase (Flansmose 2013: 12).

Indvandrere og flygtninge, både nytilkomne som ikke-nytilkomne, vil ofte have oplevelsen af konstant at blive integrationsvurderet. Antropolog Mark Vacher konkluderer i sine studier af flygtninge og indvandrere i Danmark, at disse ikke oplever den danske integrationsproces som en udveksling, men som *“en hierarkisk proces belagt med prøver og eksaminer, og for en stor dels vedkommende en vis nedværdigelse”* (Vacher 2007: 5). Vurderingen sker i forhold til en integrationsmålestok, hvor udtryk og markører forbindes med den dansk-kulturelle majoritet i befolkningen. Ifølge antropolog Birgitte Romme Larsen udmøntes dette oftest i en udbredt forståelse, hvor lighed mellem borgere i samfundet kobles med kulturel ens-hed (Romme Larsen 2011). Det vil sige, at jo mere du ligner en majoritetsdansker, des bedre integreret er du. Denne form for integrationsvurdering er allestedsnærværende – på arbejdet, fra folk i bussen, i supermarkedet (Vacher 2007) – samt i folkeoplysende foreninger og skoler. Religiøse og kulturelle vaner og symboler, der betragtes som *“ikke-danske”* – eksempelvis hijab, tyrkisk musik og pakistansk mad – bliver markører, der giver særligt anledning til de integrationsvurderende blikke. Ifølge Vacher afføder oplevelsen af at blive evalueret, rost eller fordømt af sine omgivelser her mangler der noget, og at man enten arbejder hårdt for at føre bevis for sin *“vellykkede”* integration eller resignerer (Vacher 2007).

Der produceres en magt-ubalance mellem individuelle flygtninge og indvandrere og professionelle i den offentlige og frivillige sektor, som kan vokse ud af formelle integrationskrav såvel som førnævnte integrationsforestillinger. Fremstillingen af egen integration er forbundet med en krævede indsats, som man kan finde aflastning fra inden for hjemmets vægge – men kun delvist (Larsen 2011). Ubalancen forstærkes ved statens professionelle intervention i indvandrere og flygtnings privatliv og i den hjemlige sfære (Larsen 2011). Selvom tilflugten til hjemmet ikke garanterer et privatliv frit for integrationsvurderinger, vil man dog i højere grad opleve boligen som et relativt fristed i forhold til den sociale-, professionelle- og kulturelle offentlighed, der ligger udenfor (Vacher 2007).

---

³ I integrationserklæringen står følgende: *“Jeg erklærer herved, at jeg vil arbejde aktivt for at sikre min egen og mine herboende børns og ægtefælles/samlevers integration og aktive medborgerskab i det danske samfund”* (UIM 2017).

Boligplaceringspolitikken kan i denne forbindelse indvirke på mulighederne for at etablere et nyt liv i Danmark. Den geografiske fordeling af udlændinge i forskellige kommuner landet over sker efter et kvotesystem fastsat af Udlændingestyrelsen. Ifølge Birgitte Romme Larsen medfører politikken, at nytilkomne placeres i kommuner og byer, hvor de ikke har mulighed for at indtræde i et umiddelbart fællesskab med kulturelt og sprogligt ligesindede, som er kommet til landet før dem. Indledningsvis netværk af ligesindede er en afgørende støtte i nye lokale omgivelser og i etableringen af en hverdag i det danske samfund. Adgangen til dette netværk af ligesindede, der har træning i at navigere i samfundet, er særlig vigtig for at udligne en magt-ubalance.

“Engang var der nogle der spurgte mig: “Hvorfor er du så interesseret i, at jeg får venner?”. Det er fordi det er mit arbejde.” (Kommunal konsulent)

Folkeoplysning som inklusion i fællesskab og samfund

Folkeoplysning i form af den ikke-formelle voksenlæring og foreningslivet er et sted, som står uden for det formelle system. Figur 3: ‘Hverdagslivets sfærer’ illustrerer, hvordan man kan anskue den folkeoplysende sektor som en tredje sfære, hvor der eksisterer et potentiale for at forene det private og det offentlige – det hjemlige og det professionelle – i et ligeværdigt læringsrum. Jorun M. Stenøien og Christin Tønseth fremhæver i deres studie foreningslivet og den ikke-formelle læringssektor som et særligt mulighedsrum for nytilkomne borgere i et lokalsamfund. De beskriver, hvordan folkeoplysningen kan fremme inklusion i samfundet gennem bl.a. netværksdannelse og sproglig læring (Studieforbunden 2017).

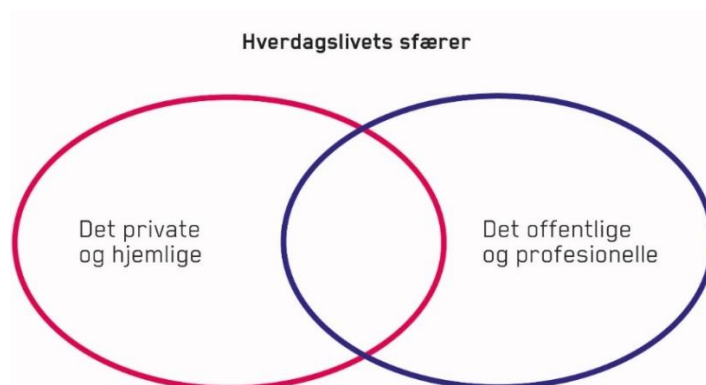
Her er det vigtigt at gøre opmærksom på, at fokus i denne undersøgelse ikke har været at indfange folkeoplysningens særpræg eller virkning. Dog bliver forskellige træk fremhævet af medskabere med etnisk minoritetsbaggrund som træk, der hjælper til at skabe rum for inklusion.

“Vi bryster os jo af, at den uformelle læring også er meget værdifuld for samfundet. Fordi jeg har de rødder, jeg har, kan jeg lige pludselige se, hvor værdifuld det er for samfundet.” (Vidensperson, aftenskoler)

“I folkeoplysningen er vi vant til flad struktur... rengøringsdamen og kontorarbejderen er ligestillet.” (Medskaber, daghøjskole)

Generelt er ligeværdighed en værdi, som flere af de interviewede medskabere peger på som en af de folkeoplysende grundprincipper. Derudover er der en særlig pædagogisk indgangsvinkel med fokus på den enkeltes trivsel og inddragelse, som fremhæves: *“Den her ånd... At man ser det specifikke menneske - hele mennesket”* (Medskaber, dagshøjskole). Med henvisning til de førnævnte integrationsvurderinger kan folkeoplysende aktiviteter tilbyde et rum, hvor flygtninge og indvandrere får pause fra integrationsvurderende blikke og først og fremmest mødes som menneske. I et uformelt læringsrum, hvor det ligeværdige møde er i centrum, må der være højt til loftet og plads til forskellige symboler, identitetsmarkører og praktikker.

Figur 3.

Flere deltagere i undersøgelsen beskriver, hvordan folkeoplysende organisationer kan agere som en slags ikke-systemisk mellemlid mellem det private og en offentlig arena. Folkeoplysende foreninger og skolers rolle som en slags tredje aktør i civilsamfundet er brugbar i relation til at afværge den mistillid, der er blevet beskrevet som en tilbagevendende problematik.⁴ I mødet med individet kan civilsamfundsaktører få en rolle, hvor de ikke ansues som værende en del af det offentlige system. Disse aktører kan således komme tættere på det enkelte og private menneske. En kommunalkonsulent italesætter det som fordelene ved at give de nytilkomne: *"et sted at gå hen som ikke er kommunen. [...] Vi kan være de flinkeste mennesker i verden, men det laver ikke om på vores rolle. [...]"* (Kommunal konsulent). I sin rolle som frivilligkoordinator erfarede informanten bag dette citat, at borgere ikke opfattede hende som 'en del af kommunen' pga. arten af hendes jobfunktion. Selv følte hun anledningsvist behov for at indlægge en professionel distance i relationer med borgere, således at hendes kommunale position i systemet ikke blev usynlig for dem.

Samme krav om formalitet og professionalisme finder man ikke på samme måde i civilsamfundets og folkeoplysningens borgermøder. De interviewede medskabere fremhæver fordelene ved at kunne træde ud af den "formelle" primære rolle eller aktivitet, og bruge tid på socialt samvær, social støtte eller uformelt organiseret danskundervisning. Eller at man via eget privat initiativ kan følge andre over i et andet regi, eksempelvis en anden fritidsaktivitet. Grænsen mellem det formelle (og offentlige) og det uformelle (og private) opblødes således. Fra kommunal side bliver dette refereret til som de 'autentiske relationer'. Med involveringen af den lokale folkeoplysning kan man fra kommunal side arbejde mere aktivt med at sikre dette autentiske forankring i en formel integrationsproces.

---

⁴ Mistilliden identificeres som en særlig fremherskende faktor i de tilfælde, hvor migranter kommer fra kulturer, hvor det offentlige system ikke har været en tryk instans, eller hvor de har oplevet et system plaget af korruption. Se fx under udfordringer i 'At træde over tærsklen' eller om oplevelser hos etniske minoritetsforeninger i 'Forslag til samarbejde og kontakter'.

De overordnede rammer

En del af undersøgelsens fokus var, ud over de tre fokuspunkter for vejen til inklusion, at belyse de overordnede rammer, som er beskrevet indledningsvis om undersøgelsen. Det følgende afsnit beskriver udfordringer, barrierer, opmærksomhedspunkter og gode erfaringer, som findes i de lovmæssige, finansielle og administrative strukturer, der definerer rammerne for folkeoplysende aktiviteter samt nyttilkomnes muligheder.

Først redegøres der for de finansielle udfordringer, der af samtlige parter med et par enkelte undtagelser udpeges som den største rammemæssige udfordring. Derefter beskrives udfordringer og særlige opmærksomhedspunkter for de øvrige lovmæssige rammer, der enten indirekte eller slet ikke relaterer sig til tilskud og finansiering. Til sidst i dette afsnit beskrives nogle af de gode erfaringer eller nødvendige alternativer, der er blevet beskrevet af informanterne.

De finansielle udfordringer

Den primære barriere, der bliver fremhævet i forbindelse med spørgsmål om udfordringer ved de overordnede rammevilkår, er manglende finansieringsmuligheder. Dette er der bred tilslutning til blandt langt størstedelen af respondenterne.

Økonomisk svag målgruppe

Et fællestræk er, at nyttilkomne overvejende er en økonomisk svag målgruppe. Dette bliver bredt fremhævet. Nytilkomne og herunder særligt flygtninge skal ofte bruge tid på at finde det første job, og de nuværende integrationsydelser er lavere end den almene sats for fuld kontanthjælp.

“Fordi det ikke er en pengestærk målgruppe, er det heller ikke altid, at organisationerne har råd til at lave aktiviteter på området [...] Man skal søge pengene lokalt (i kommunen, red), og de små skoler bor ofte i kommuner, hvor der ikke er penge.” (Vidensperson, aftenskoler)

Kommunen har i deres arbejde ligeledes særligt fokus på migranter, som efter længere tids ophold ikke er integreret på hverken jobmarkedet eller socialt. Denne gruppe har ofte forskellige udfordringer, og er i kommunens søgelys for sociale, arbejdsmæssige eller fritidsorienterede indsatser.

For foreninger og organisationer, der ikke udelukkende drives af frivillige, er bruger- eller deltagerbetaling typisk en nødvendighed for driften. Derfor beskriver flere af de folkeoplysende medskabere og videnspersoner, hvordan de oplever udfordringer i forbindelse med at skulle skaffe de nødvendige eksterne midler til aktiviteter. Personer fra aftenskolerne påpeger eksempelvis, at aktiviteter ofte kun bliver enkeltstående arrangementer frem for længere kurser. Andre relaterede udgifter, ud over selve deltagerbetalingen, er ligeledes en udfordring. Dette kan være udgifter til materialer, udstyr eller til transport til og fra aktiviteten.

Prioritering og fastholdelse kan være en udfordring

Fra de folkeoplysende organisationers side har informanter udtrykt frustration over manglende forståelse for årsagen til kontingentbetaling. Der kan være andre udfordringer, der spiller sammen med de finansielle, som kræver en særlig indsats.

En kommunal konsulent påpegede, at hvis ikke deltagerne forud for aktivitetsstart er tilpas motive- ret for den specifikke aktivitet, så ophører deltagelsen som regel med ophøret af støtte til – eller betalt – kontingent. I aktiviteter med børn er det vigtigt at sikre forældrenes entusiasme for deres barns deltagelse. En kommunal konsulent påpeger, at spørgsmålet om fastholdelse og længereva- rende støtte er et aktivt diskussionspunkt i deres kommune.

Dertil kan der være knyttet en ekstra administrativ opgave til at koordinere eller støtte op om de pågældende frivillige eller ansatte, så fastholdelsen styrkes.

“Flygtninge har erfaring med, at de kan deltage gratis, så når vi kræver delta- gerbetaling, kommer de ikke. [...] Vi har derfor forsøgt at skaffe midler ad anden vej, men det er svært.” (Vidensperson, aftenskoler)

“Tit er det jo ikke kun økonomiske, men også sociale udfordringer, og priorite- ring af penge kan være en individuel sag.” (Kommunal konsulent)

Kompetenceudvikling af ansatte og frivillige

Kompetenceudvikling af personer, der er tilknyttet som undervisere, tovholdere eller støtteperso- ner er et yderligere ressourcespørgsmål, som bliver rejst flere steder. I arbejdet med flygtninge og indvandrere, ytres der behov for opkvalificering af disse forskellige ressourcepersoner i form af uddannelse i interkulturel formidling og indføring i målgruppens fællesvilkår. Derudover efterly- ses vejledning om, hvordan den personlige relation kan etableres og samtidig afgrænses.

Støtte til koordinører

En kommunal konsulent forklarer, at de i deres kommune har en såkaldt frivilligkoordinator, hvilket fremhæves som en vigtig funktion i at skabe sammenhæng mellem målgruppe og fritidsliv. Én af videnspersonerne understreger, at man har forsøgt at arbejde for allokering af midler til frivillig- koordinører i alle kommuner. Argumentet lyder, at man med en frivilligkoordinator sikrer, at der sker en kontinuerlig indsats for samarbejdet med lokale frivillige organisationer og for det fritids- orienterede generelt.

Manglende muligheder for at søge tilskud

Generelt opleves en manglende mulighed for at søge støtte og tilskud til at dække de ekstra udgif- ter og omkostninger, der er forbundet med opsøgende arbejde, deltagerbetaling, kompetenceudvik- ling, etc.

Flere folkeoplysende videnspersoner og medskabere ytrede frustration over, at puljer prioriteres efter projektøkonomiske tilgange, så de hele tiden skal genopfinde allerede velfungerende projek- ter. Denne måde at forvalte puljer på gør, at eksisterende succesfulde aktiviteter for flygtninge har svært ved at føres videre. Det ses i kraft af manglende mulighed for fastholdelse af deltagere i eksisterende aktiviteter, samt manglende mulighed for gentagelse af succesfulde aktiviteter og genopretning af forløb med nye deltagere.

Der indberettes også om helt specifikke udfordringer for efterskolerne, hvor flygtningeelever, der har fået tildelt midlertidigt ophold, frem for permanent, ikke kan modtage støtte til danskundervis- ning i dansk som andetsprog.

Der ytres også et ønske om, at de eksisterende muligheder for støtte i højere grad benyttes. Lokalt har kommunerne i forhold til den folkeoplysende voksenundervisning, som typisk tillaes aftensko- lerne, mulighed for at yde tilskud til nedsat eller ingen deltagerbetaling for særlige målgrupper (jf. Folkeoplysningsloven §8a og §14, stk. 2), men dette bliver praktiseret i meget begrænset omfang, mener flere af undersøgelsens informanter.

De juridiske udfordringer

Ud over de finansielle udfordringer, bliver der peget på forskellige udfordringer og opmærksomhedspunkter, der skyldes forskellige love og regler.

Integrationsforløbets krav

Nytilkomne og nye borgere bliver sendt i integrationsforløb, så vidt de ikke allerede er i arbejde. Her bliver der stillet krav om danskundervisning, beskæftigelsesrettet undervisning og praktikforløb. Omfanget af disse krav og måden de er målrettet arbejdsmarkedet på opleves som noget, der spænder ben for inklusion i civilsamfundet.

For det første bliver den nytilkomnes tid og ressourcer låst i et mere eller mindre fastlagt skema. Personerne i integrationsforløb beskrives som havende mindre energi, og det opleves som svært at tilrettelægge tilbud til dem, som de har mulighed for at deltage i. Særligt efter bestemte lovændringer i 2015, nævner de. For eksempel er det ikke lovligt at afholde ferie, når man er på integrationsydelse, derfor skal tilbud, der involverer mindre ophold, tænkes skarp formuleret i forhold til loven.

For det andet kan de krav, der stilles til aktiviteter i forbindelse med integrationsforløbet være svære at koble til civilsamfunds- eller fritidsorienterede regi.

Boligplacering i kommuner

Geografiske afstande, usikkerhed ved transport – især i aftentimerne – samt udgifter i forbindelse hermed, forhindrer eller besværliggør fremmøde. Dette gælder særligt boligplacerede flygtninge og personer på integrationsydelse. Nogle steder kan afstanden mellem de placerede nytilkomne og et givent tilbud være for lange og transporten blive for besværlig og dyr. Manglende midler til transportudgifter blev nævnt tidligere, ligesom manglende tid blev nævnt i det forrige afsnit. Dette italesættes især af konsulenter i landkommuner, hvor der kan være store afstande mellem byerne.

Børneattester

Der er blevet beskrevet tilfælde med særlige udfordringer i forbindelse med aktiviteter, der involverer børn, og hvor voksne enten mangler CPR-nr. eller har modtaget et CPR-nr. inden for få år. I frivilligt arbejde med børn stilles der krav om udlevering af børneattest. Dette er ikke muligt uden et CPR-nr., og der kan også stilles spørgsmålstegn ved kvaliteten af børneattesten, der, hvor CPR-nummeret kun går få år tilbage. Nogle af de kommunale konsulenter nævner, at der findes flere eksempler på, at foreninger har nedskrevne politikker for, hvordan de omgås børnene. Kommunerne møder disse praktiske løsninger positivt, og ønsker at støtte, at foreningen eller skolen har aktivitetspolitikker.

Frivillighedsbeviser og tydelig dokumentation

Regler om frivilligt arbejde er et opmærksomhedspunkt, som bliver nævnt af kommuner samt én af de etniske minoritetsforeninger. Det opleves ikke som en decideret udfordring, men et punkt, der tages hensyn til.

Medskaberne fra den ene af de to etniske minoritetsforeninger beskriver, at de i foreningen bruger ekstra tid og ressourcer på at sikre sig, at dokumentationen af deres frivilliges arbejde følger krav og regler. De har oplevet tilfælde af at blive mistænkt af det omkringliggende lokalsamfund for at drive sort arbejde. De har derfor gjort en ekstra indsats for retmæssigt at kunne dokumentere deres aktiviteter, og at det foregår på lovlig vis. Frivillighedsbeviser fremhæves i den forbindelse som gode former for dokumentation, der kan bruges i forbindelse med jobsøgning for nytilkomne.

Gode erfaringer og tvungne alternativer

Når der i interviewene blev spurgt til de overordnede rammer, er det ikke kun udfordringer, men også gode erfaringer og løsningsmodeller, der er blevet nævnt.

Målrættede puljer

Flere informanter udtrykker begejstring for målrættede puljer og beretter om positive erfaringer med de puljer, der forefindes. I én af de kommuner, der indgår i denne undersøgelse, var der oprettet en særlig pulje til events og enkeltstående aktiviteter afviklet af lokale borgere og foreninger. Puljemidlerne kunne ligeledes anvendes til foreningskontingentbetaling, såfremt det var bundet op på enkeltstående projekter. Den kommunale konsulent fortalte entusiastisk om flere af de projekter, som kommunen havde støttet.

En vidensperson og en medskaber fra efterskoleregi fortæller ligeledes begejstret om, hvordan der på efterskoleområdet er muligheder for at søge tilskud til deltagerbetaling for flygtningeelever.⁵ Efterskolerne har forskellige særlige muligheder for at søge støtte til forskel fra andre folkeoplysende organisationer. Dog har efterskolepersoner også ytret problemer angående manglende muligheder for at få finansieret undervisning af dansk som 2. sprog for flygtninge.⁶

Børn og unge har flere muligheder for tilskud til folkeoplysning. Der eksisterer muligheder for at søge kontingent eller deltagerbetaling til fritidsaktiviteter for bl.a. nytilkomne under 18 år. Denne ordning ønsker flere af informanterne at få udvidet til personer over 18 - og eventuelt med mulighed for forlængelse af kontingentbetalingen (i nuværende form dækker ordningen for personer under 18 kun første betaling).

Frivilligt engagement og kreative løsninger

Foreninger og skoler trækker på diverse frivillige i deres netværk til at løse specifikke udfordringer. De økonomiske udfordringer er dog også her en tilbagevendende problematik: Når løsninger beror på frivilligt engagement, er der også fare for, at de pludseligt bliver afbrudt grundet den individuelle personafhængighed.

Flere forskellige folkeoplysende initiativer beretter om kreative løsninger på de økonomiske udfordringer. Eksempler er bl.a. alternativer til kontingentbetaling i form af frivilligt arbejde eller medbragt mad til holdet. På et håndarbejdekursus medbringer deltagerne en madret eller kage, der således fungerer som gang-til-gang-deltagerbetaling. Uddeling af sponsorerede madbilletter var en løsning man fandt i et kulturhus, der ønskede at inkludere personer på integrationsydelse til et fællesspisningsarrangement. Ligeledes finder man forskellige praktiske løsninger på udfordringer relateret til geografiske afstande og transport. I boksen her er oplistet fire.

---

⁵ Efterskolerne har blandt andet en stipendieordning målrettet flygtninge og indvandrere, der skal give motiverede unge muligheden for at komme på efterskole. Ordningen er finansieret af satspuljemidlerne under Undervisningsministeriet samt bevilling på finansloven.

⁶ Efterskolerne har en tillægstakst på området, men kravet er, at det udelukkende kan indhentes for unge, som har 'tidsbegrænset opholdstilladelse', men man oplever selv, at et vigende antal får tilkendt dette.

Eksempler på kreative løsninger på logistiske udfordringer

- I en teaterforening arbejder man med skiftende placeringer for aktiviteten. Dermed varierer afstande og udgifter for deltagerne.
- Et introduktionskursus for nytilkomne flyttede placering fra skolens egen bygning til et lokale med beliggenhed nær relevante institutioner som sprogskole og tolke-kontorer.
- På enkelte aftenskolekurser blev en samkørselsordning løsningen. Kursusleder og frivillige henter de deltagende flygtninge i privatbiler, og ankommer således sammen.
- Fælles afhentning i bus fra sprogskolen og kørsel direkte til foreningsaktiviteten blev løsningen i en kommune, der gerne ville understøtte sprogskolekursisternes deltagelse på et lokalt motionshold.

Den indledende kontakt og opstart

Det følgende afsnit omhandler den indledende kontakt. Dette afsnit handler således om kontaktflader og samarbejdspartnere, der er relevante for informanterne for at skabe god indledende kontakt. Den første del af afsnittet beskriver udfordringerne i forbindelse med at skabe kontakt. Den anden del beskriver de gode erfaringer. For gennemgang af relevante kontakter eller samarbejdspartnere hos kommune eller andre aktører se afsnit 'Forslag til relevant samarbejde og kontakter'.

Udfordringer

Udfordringerne i forbindelse med den indledende kontakt handler primært om manglende kendskab mellem både forening eller skole og målgruppe, samt manglende ressourcer til at opsøge og navigere i civilsamfundsindsatsen.

Begrænset viden om tilbud

Der opleves ikke en generel tilstrømning eller opsøgende indsatser til de folkeoplysende organisationer fra flygtninge eller indvandrere på eget initiativ. Dette tilskrives til dels en manglende viden om disse foreningers og organisationers eksistens og virke, og til dels, som nævnt tidligere, at målgruppen kan være pressede på andre fronter.

Efter ankomst i en kommune, beskriver flere af de kommunale konsulenter, hvordan de nytilkomne i kommunen typisk kommer ind til en bred introduktion til lokalområdet. Her bliver de informeret om muligheder for forenings- og fritidsaktiviteter. Nogle gange gentages disse informationer senere for den nytilkomne i integrationsforløb, andre gange ikke. En enkelt informant understregede, at de i deres kommune gentog informationerne fra introduktionen, da det ikke altid er muligt for den enkelte at huske alle de forskellige tilbud og informationer, som man fik i starten. Samtidig er det ikke altid, at alle relevante folkeoplysende aktiviteter er kendt af kommunen.

“For at kunne være i en situation, hvor man undrer sig, så skal du vide det eksisterer – og foreningslivet har været et meget lukket land – det er blevet meget mere åbent – men mine forældre har derfor nok ikke undret sig så meget.” (Medskaber, aftenskole)

Manglende viden og ressourcer til den ekstra indsats i foreningen

At skabe kontakt til målgruppen opleves som en indsats, der kræver ekstra ressourcer. Begrænset målgruppekendskab hos folkeoplysende foreninger betyder, at det er svært at opnå kontakt. Det er oplevelsen hos en bred vifte af undersøgelsens medvirkende, at det er svært at finde de rigtige rekrutteringskanaler.

Disse forskellige ekstra opgaver og behov for ressourcer bliver henvist til som 'den ekstra indsats'. Fra foreningerne og de frivilliges side af påpeger videnspersonerne, at udfordringerne særligt handler om, hvorvidt foreningerne selv er opmærksomme på at opsøge et lokalt samarbejde, og om de har ressourcer til at finde den rette viden og de rette kontakter. Traditionel annoncering af tilbud i lokale dansksprogede aviser og kataloger er ikke en strategi, der viser sig særlig effektiv, når det gælder rekruttering af nytilkomne. En vidensperson fra aftenskoleregiet beskrev følgende indstilling i forbindelse med rådgivning til lokale aftenskoler: *“Men de vil jo ikke gå på aftenskole. Vi har jo*

forsøgt i 1985, men de meldte sig jo ikke.' - Forventer I, at de der tyrkiske damer kigger i kataloget og selv melder sig?" (Vidensperson, aftenskoler). Der efterspørges flere steder praktisk viden om, hvordan man skaber den indledende kontakt.

"Det er en uheldig cocktail af manglende kapital af økonomiske ressourcer og manglende menneskelige ressourcer. For vi har jo en høj gennemsnitsalder på medarbejdersiden. De laver selvfølgelig aktiviteter for den målgruppe de selv tilhører." (Vidensperson, aftenskoler)

Manglende kontakter, indgange og gennemsigthed

Det er svært at finde de rigtige rekrutteringskanaler. Det opleves både af kommuner, af flygtninge-initiativer og af den ene af de etniske minoritetsforeninger.

Det fremkommer også, at kommunen kan opleves som en forvirrende institution. Nogle af kommunerne genkender selv oplevelsen af manglende gennemsigthed. En enkelt kommunalkonsulent fortæller, at der ligger et internt problem i, at man i den pågældende kommune ikke kommunikerer med hinanden på tværs af afdelinger. Derudover ses også eksempler på, at integrationsrelaterede initiativer og aktiviteter går under radaren hos relevante konsulenter og koordinatore i den pågældende kommune. En kommunal konsulent blev på et tværkommunalt netværksmøde overrasket over at høre, at en nabokommune sender flygtninge til én af fodboldklubberne i den pågældende konsulents kommune – en fodboldklub som vedkommende ikke kendte til.

Mangel på gennemsigthed og videndeling kan altså være en central barriere for skabelsen af kontakt til mellem de rette personer og aktører.

"Vi vil gøre mere for foreningslivet som nøgle. 'Det brede foreningsliv' – at have fat i de her målgrupper. Men tit så handler rekruttering om hvordan. Det er svært at finde de rigtige rekrutteringskanaler, fx ift. forældre.[...] Det er det, der spænder ben." (Kommunal konsulent)

"Det var rigtig svært faktisk.[...] Vi skal ha' sådan én indgang." (Medskaber, aftenskole)

Gode erfaringer

De gode erfaringer er i høj grad bygget op om de personlige relationer, den personlige kontakt og en aktiv opsøgende indsats. En kommunal konsulent understregede dette ved at sige, at det er enkeltpersoner i foreninger eller skolet, der ofte starter en proces med aktiv inklusion. Den personlige kontakt er vigtig at huske.

"Indsatsen med civilsamfundet er ikke foreningsbåret, den er personbåret." (Kommunal konsulent)

'Mund til mund'-metoden

Den mest anvendte hvervning af medlemmer, deltagere eller frivillige i undersøgelsen foregår over en bred kam via sociale netværk eller personlige anbefalinger; det som af flere er blevet kaldt 'mund-til-mund'-metoden. Kendskabet til tilbuddet bliver ofte videregivet via den nytilkomnes eget netværk eller via en sagsbehandler eller kontaktperson. Aktiv hvervning kan også foregå via såkaldt 'relationsarbejde', som man kender fra sociale indsatser.

"Det er de stille ringe i vandet, der har bedst effekt." (Medskaber, efterskole)

Promovering de rette steder

Samtidig med denne viden om, at de sociale netværk ofte bærer tilstrømningen af nye deltagere, er aktiv promovering også stadig betydningsfuldt. Hvor promoveringsarbejdet har båret frugt, har det skabt god stemning og gå-på-mod, der har bidraget til at bære initiativet videre. Hvor PR-arbejdet ikke er lykkedes fornemmes mismod og manglende oplevelse af anerkendelse af aktiviteter, som internt blandt deltagere og medskabere forstås som meningsfulde – som noget der gør en forskel. I den forbindelse nævner flere lokalavisen som en god platform for at skabe lokal synlighed og appellere til den etnisk danske lokalbefolkning opbakning. Lokalavisen som medie lader til at være særligt effektivt i landområder.

Et andet medie som bliver nævnt, er Facebook. Det er en PR-indgang, der også kan understøtte den sociale netværksdannelse, og som kan styrke brugen af andre eksisterende netværk, der kan skabe opbakning og vejledning, som fx Venligboerne. Synlighed skabes desuden også i høj grad gennem deltagelse i lokale arrangementer og aktiviteter, hvor borgerne har mulighed for at møde skolen eller foreningen (fx udstillinger, markeder, festivaler og andre festlige arrangementer).

Sidst men ikke mindst nævnes flere gange kommunernes fritidsportaler. Kommunerne faciliterer som sagt introduktion til lokale aktiviteter og muligheder, og de har ofte portaler eller viden om de rette steder at opreklamere.

Opsøgende arbejde

Endeligt fremhæves vigtigheden af en aktiv opsøgende indsats, som blandt undersøgelsens medvirkende både beskrives som et essentielt punkt – og som en nødvendighed såvel som en udfordring.

Få steder har det været de nytilkomne selv, der har opsøgt og initieret kontakt mellem forening og eget netværk. Andre steder har det været en tidskrævende udfordring at finde frem til de rigtige kontakter og indgange. Der, hvor aktører har en oplevelse af at lykkes, bruger man såkaldte resourcepersoner i etableringen af kontakt og samarbejder. Og der, hvor selve initiativerne med flygtninge og indvandrere har en oplevelse af at lykkedes, er der, hvor man 'går direkte til folk'. I den forbindelse træder vigtigheden af såkaldte forgangspersoner frem, idet de ofte leder øvrige parter ud i et samarbejde eller initiativ. Dette er beskrevet nærmere i næste afsnit.

“Det kræver en ekstra indsats – det er jo ikke bare at sætte et opslag op i kataloget, og så kommer flygtningene af sig selv... Man skal faktisk overhovedet ikke gøre som man plejer.” (Videnspersion, aftenskoler)

Ressourcepersoner I

Etableringen af det gode samarbejde er ofte hægtet op på særlige nøglepersoner, der har energi og netværk til at udfolde et samarbejde: *“Det kan også være foreningsbåret, hvis kulturen er til det. Men det er som regel først personbåret og så kommer kulturen bagefter.”* (Kommunal konsulent).

Igennem beretningerne fra de forskellige indsatser og initiativer, er der dukket forskellige personer og persontyper op, som kan kategoriseres som ressource- eller nøglepersoner, der har vist sig vigtige og særlig gode at anvende eller inddrage i inklusionsprocessen. Disse nøglepersoners funktioner og virke kan opdeles i seks forskellige funktioner og roller, som bliver beskrevet i denne rapport og opsummeret i sammenfatningen. I det følgende er de to roller beskrevet, som er relevante for skabelsen af den indledende kontakt: gatekeepers og forgangspersoner.

Gatekeepers

I forbindelse med det opsøgende arbejde, har flere ekspliciteret, at de søger efter såkaldte gatekeepers. Gatekeepere er personer, der så at sige "vogter" en god indgang til et netværk. Disse personer agerer som nøgleperson for kontakt til målgruppen, og kan også være en særlig type af deltager, der kan sikre andre deltageres videre fastholdelse. Som det blev nævnt i forrige afsnit, er der positiv erfaring med at bruge gatekeepers. Både kommunale konsulenter, en vidensperson og en etnisk minoritetsforening italesætter styrken i brugen af gatekeepers, som beskrives som værende særlig nødvendige for at finde de manglende rekrutteringskanaler.

En af de folkeoplysende videnspersoner fortæller, hvordan de leder specifikt efter nøglepersoner, der kan skabe en mere mangfoldig deltagereskare. *"Det er altid vigtigt med en nøgleperson! En der kan invitere."* Det kan for eksempel være UU-vejledere, når man vil nå unge og børn; centrale personer i etniske minoritetsgrupper eller den helt rigtige socialrådgiver på et jobcenter. En medskaber citeret i det følgende blev hvervet som tovholder blandt andet på grund af hendes gatekeeper-potentiale: *"Jeg kender mange forskellige damer pga. mit arbejde. Jeg arbejder med flygtningebørn og har kontakt til forældrene, og derfor kender jeg mange familier"* (Medskaber, aftenskole).

"Det var rigtig svært faktisk. Jamen vi skrev til Røde Kors og alle, vi troede havde noget med flygtninge at gøre, men vi hørte ikk' noget. Så var der en, der sagde: "Jeg er nabo til én - jeg spørger hende". Men det var jo ikke nok. Så var der en socialrådgiver nede i jobcenteret, der hørte om det, og hun sagde: "Jeg elsker håndarbejde." Hun arbejder med flygtninge. Og så gik hun rundt og fandt dem ... og så mødte der bare 50 op." (Medskaber, aftenskole)

Forgangspersoner

Forgangspersoner er de nøglepersoner, der tager initiativ og/eller leder øvrige parter ud i et samarbejde. Flere af de initiativer, der indgår i undersøgelsen, har haft en person, der har ført an og som har skabt opbakning blandt de øvrige. En sådan nøgleperson er kendetegnet ved en oprigtig nysgerrighed og interesse for at skabe en god kontakt. En kommune beskriver, hvordan de forsøger at opdyrke en større kontaktflade til potentielle nøglepersoner, idet de inviterer allerede kendte nøglepersoner, og beder dem tage *"tre venner med, der ligeledes brænder for at engagere sig - dem der har noget energi"* (Kommunal konsulent). Det fremgår i undersøgelsen, at succesfulde inklusionsaktiviteter ofte har en ressourceperson, der varetager rollen som forgangsperson - en skikkelse der går i front i etableringen og opretholdelsen af kontakt.

"[Interviewede] gik i front som forgangsperson, og derfor fulgte de andre trop."
(Medskaber, teaterforening)

At træde over tærsklen

Selvom en forening eller skole formår at finde kontaktflader eller kanaler til at nå målgruppepersoner, kan der stadig være udfordringer forbundet med at skabe motivation for at deltage. Der kan være en oplevelse af manglende relevans eller interesse. Det kan også være praktiske omstændigheder eller følelser, der står i vejen for en ellers motiveret deltager. Dertil kommer, at lysten til at deltage kan blive overskygget af usikkerhed eller manglende forståelse for indhold og form. Det er heller ikke altid, at tilrettelæggelsen af tilbud er tilpasset fællesvilkårene for målgruppen eller den enkeltes interesser og behov.

De interviewede med etnisk minoritetsbaggrund fortalte alle, at de begyndte at engagere sig i folkeoplysende foreningsarbejde, fordi de blev motiveret af personlige interesser og værdimæssige årsager. Flere beskrev deres engagement som værende drevet af ønsket om at kunne lære fra sig ved at udfylde en rolle som formidler, mægler og rollemodel – og give social støtte videre til nyttilkomne eller svagere stillede på baggrund af egne erfaringer.

“Folkeoplysningen har været med til at styrke demokratiet i Danmark og i Norden. Det er en vældig motivationsfaktor for mig. Jeg er enormt glad for at være én af dem, der bærer arven videre.” (Vidensperson, aftenskoler)

“Jeg vil gerne arbejde med at forklare forskelle mellem mellemøstlige kulturer og dansk kultur.” (Medskaber, aftenscole)

“Vi, der brænder, skal være gode forbilleder for etniske kvinder. Der skal være noget til næste generation. En god base at give videre!” (Medskaber, etnisk minoritetsforening)

Det fremgår af indeværende undersøgelse, at sociale relationer i form af netværksdannelse samt trygt og familiært samvær i høj grad udgør nyttilkomnes indledende motivation for deltagelse i folkeoplysningen og foreningslivet. Disse kaldes også ‘autentiske relationer’ som nævnt tidligere. Ifølge en kommunal konsulent er det særligt det sociale fællesskab, herunder social støtte, der prioriteres hos de lokale etniske minoritetsforeninger. Tilsvarende gør sig gældende i en lokal motionsforening for pensionister. Disse foreninger kendetegnes ved, at man tager *“hånd om hinanden – om medlemmerne – på en lidt anden måde”* (Kommunal konsulent). Her udgør det sociale samvær den primære målsætning, og involverer eksempelvis indledende fællesspisning eller uformel snak over en øl i “tredje halvleg”.

I det følgende beskrives først de forskellige udfordringer, der kan forhindre indvandrere eller flygtninge i at træde over foreningens eller skolens dørtærskel, til trods for en interesse. Dernæst beskrives gode erfaringer ift. at løse nogle af de udfordringer, som skoler og foreninger oplever. For en yderligere beskrivelse af barrierer for deltagelse, se udfordringer i afsnittet ‘Inkluderende deltagelse og medskabelse’.

Udfordringer

Hvis den enkelte ikke føler motivation for at deltage, kan og skal dette selvfølgelig ikke påtvinges. Dog kan den manglende motivation nogle gange skyldes andet end en decideret fravær af interesse. I det følgende skitseres en række temaer, der beskriver demotiverende faktorer i forbindelse med indtrædelse i folkeoplysning og foreningsliv.

Dansk fritidskultur - og andre fremmede koncepter

Begrænset kendskab til muligheder i det danske samfund - herunder folkeoplysningens og foreningslivets muligheder - kan komme til udtryk i uvished og usikkerhed om, hvad eventuelt foreslåede tilbud reelt indebærer. Antropolog Bitten Flansmose beskriver i sin undersøgelse af flygtninges oplevelse af integrationsprocessen i en kommune, at nytilkomne kan have en begrænset forståelse af deres eget forløb - hvad de er i gang med, og hvad der venter dem. Alle borgere, uanset hvor længe de har opholdt sig i Danmark, har brug for viden for at kunne være aktive og træffe oplyste valg. Udfordringen ligger i at forstå, hvordan både synlige og mere usynlige former for viden formidles, så det er forståeligt for de, som ikke allerede er indviet.

For udenforstående er de fire f'er - fritid, frivillighed, foreningsliv og folkeoplysning - fremmede begreber og praksisser. At opnå forståelse kræver oversættelse, forklaring og erfaring. I en af kommunerne oplevede man, at størstedelen af de nytilkomne forstod fritid som ferie. Dermed var fritid ikke noget, der kunne ske sideløbende med arbejde, skolegang og praktik. En medskaber fra en etnisk minoritetsforening beskriver, at mange af deres medlemmer ikke forstår frivillighed som noget organiseret, men som hjælpsomhed blandt familiemedlemmer, venner og naboer. Når det gælder folkeoplysningen og foreningslivet er der en masse "taget-for-givetheder" på spil. Hvad er foreningsliv i praksis? En kommunal konsulent som medvirkede i undersøgelsen nævnte, at de nære relationer og det mere gennemgribende fællesskab ikke i samme grad som tidligere kendetegner foreningslivet. Som en medskaber påpeger: *"Det er så dansk det der med at bidrage til midlertidige fællesskaber. Andre kulturer gør det ofte mere i det familiære"* (Medskaber, daghøjskole). Det kan altså være en udfordring i sig selv at forstå samværsformen i en forening. Folkeoplysning er ligeledes et fænomen, der kan være svær at gennemskue, hvilket særligt skaber usikkerhed i forhold til at indgå som medskaber i folkeoplysningen.

"Jeg troede jeg skulle levere folkeoplysning, og det er jo ikke noget, jeg har med hjemmefra eller kender til gennem veninder. Var der en viden, som jeg ikke havde adgang til? Noget jeg skulle kunne som underviser, som jeg ikke vidste? Det var altså lidt skræmmende." (Medskaber, daghøjskole)

Usikkerhed ved at træde ind i et fremmed rum

At et rum i princippet er åbent og tilgængeligt for alle, betyder ikke at alle i praksis oplever at have ubesværet og direkte adgang. Forestillingen eller visheden om, at man vil skille sig ud som "fremmed" i et ukendt rum, som for andre opleves trygt og genkendeligt, kan være en tidlig barriere i vejen ind i folkeoplysningen. Alene erfaringen med - eller udsigten til - ikke at opleve en umiddelbar spejling med andre i rummet forstærker oplevelsen af at være fremmed.

"Jeg kan huske, at jeg for eksempel kom ind i et tog, og kiggede... er der én til med sort hår? Det var lige meget, hvor hun eller han kom fra. Ja fordi så følte jeg mig ikke alene." (Medskaber, daghøjskole)

En medskaber med etnisk minoritetsbaggrund beskriver her sin ængstelse forbundet med forestillingen om at være på udebane og føle sig underlegen: "I starten var jeg meget bange. Vi skal være sammen med mennesker og måske er de allesammen designere, jeg ved det ikke. Og jeg er ikke uddannet. Og så tænkte jeg, måske det kan være farligt" (Medskaber, aftenskole).

Informanterne beskriver ligeledes, hvordan usikkerheden hos nytilkomne forstærkes ved oplevelsen af manglende sprogkompetencer. Sproget opleves ofte som noget, man skal kunne beherske, før et aktivt fritidsliv kan etableres - frem for som en kompetence, der kan udvikles sideløbende.

Visheden om at man ikke kender de gældende normer for eksempelvis tid og påklædning, kan ligeledes udgøre en tidlig barriere for indtrædelse i foreningsaktiviteter.

Skabelsen af tryghed italesættes som noget centralt ift. at kunne træde ind i et nyt rum, og bliver beskrevet som et meget vigtigt opmærksomhedspunkt i forhold til mangfoldighedsarbejde generelt. Flere af de kommunale konsulenter arbejder aktivt med denne skabelse af tryghed.

"Jamen udfordringen er, at tale dansk til folk - sådan i store forsamlings. Det har jeg aldrig prøvet, fordi det tør jeg ikke!" (Medskabere, kulturhus)

"Hvornår skal jeg møde, og hvad skal jeg have med? Vejen ind er svær. Og fastholdelsen er næste udfordring. Svært fordi det kan være ensomt at være anderledes." (Kommunal konsulent)

Indgroede integrationsforestillinger og mistillid

De to følgende eksempler på folkeoplysende foreningsaktiviteter fra undersøgelsen viser hvordan etablerede integrationsforestillinger potentielt kan skabe unødvendige afgrænsninger af organisationen af aktiviteter og deltagergruppe.

I en teaterforening har de et teaterhold, hvor fællessproget er arabisk, og hvor flertallet af skuespillerne, ligesom instruktøren, er syriske flygtninge. Et andet sted i landet finder man et kulturhus, hvis forening består af personer, der alle har tilknytning til det latinamerikanske kontinent og hvor man drikker mere maté end kaffe på bestyrelsesmøderne, og dagsordenen står skrevet på spansk. Eksemplet med det syriske teaterprojekt blev bl.a. mødt med kommentaren: *"Men der er jo næsten ingen danskere med - så er det er jo ikke integration!"* (Folkeoplysende aktør). Ikke desto trods siger de informanter, som har deltaget i de førnævnte aktiviteter, at deltagelsen har virket introducerende til det øvrige danske foreningsliv. For flere af deltagerne har engagementet været et trin på vejen til en bredere inklusion i samfundet. Førnævnte kommentar om det syriske teaterhold vidner desuden om, at udbredte forestillinger om integration, som er beskrevet under integrationsvurderinger i afsnittet 'Fælles vilkår', også er på spil i den folkeoplysende sektor. Opfattelsen af integration kan have en indvirkning på, hvilke initiativer og aktiviteter der oprettes og bakkes op om; hvordan aktiviteter organiseres og afvikles; samt hvem der indtræder som deltagere og som medskabere. Ser man på et kursus i eksempelvis somalisk eller marokkansk kagebagning, hvor underviseren hedder Fatima og flertallet af deltagerne har anden etnisk baggrund end dansk, kan den umiddelbare vurdering være, at en sådan aktivitet ikke tæller som "rigtig" integration. Er man opmærksom på behovet for at skabe trygge rum for personer, der udsættes for førnævnte integrationsvurderinger, vil potentialet ved de nævnte eksempler træde frem. Ifølge Dokumentationsindsatsen fra Oxford Research er engagement i foreninger med et flertal af borgere med anden etnisk baggrund end dansk i mange henseender ligeså integrationsfremmende som engagement i foreninger med overvægt af etniske danskere. Integrationsvurderingen kan opleves som en form for forhåndsskepsis, som personer med flygtninge- eller indvandrerbaggrund må arbejde ekstra hårdt for at afhjælpe.

Som beskrevet i 'Fælles vilkår' i afsnittet 'Målgruppen' kan borgere, som er kommet til Danmark fra helt andre samfundsmæssige virkeligheder og vilkår, i nogle tilfælde have en oparbejdet mistillid til myndigheder og offentlige institutioner. Mistillid opleves særligt i de tilfælde, hvor migranter og flygtninge kommer fra samfund, hvor det offentlige system ikke har været en tryk instans, eller hvor de har oplevet at systemet var plaget af korrupsion. Det kan give anledning til umiddelbar mistro og forbehold ved ukendte elementer i det danske system og i den danske offentlighed - eksempelvis den danske foreningsmodel og utraditionelle skoletilbud som efterskoler. Mistillid bliver ligeledes beskrevet som noget, der kan opstå som følge af oplevede nederlag i det danske samfund - eksempelvis på jobmarkedet. Endnu en forstærkende mistillidsfaktor blandt flygtninge kan, ifølge en kommunal konsulent samt en vidensperson fra KL, være erfaringen med at have været på flugt.

Mens mistilliden hos den enkelte kan være formet gennem personlige erfaringer i oprindelseslandet, på flugten, rejsen eller i mødet med det danske samfund, rummer denne undersøgelse også

eksempler på, at mistillid kan ske i mødet med forskellige parter og aktører – i både kommune og civilsamfund. Særligt etniske minoritetsforeninger beskriver, hvordan mistillid opleves som et vilkår i deres virke. Dette beskrives også nærmere under udfordringer i afsnittet 'Inkluderende deltagelse og medskabelse'.

Gode erfaringer

De gode erfaringer i forbindelse med at skabe gode overgange til nye aktiviteter er inddelt i to tematiske grupperinger, som er afspejlet i afsnittenes opdeling. 'Afklar, oplys og inddrag' omhandler punkter for dialog og oplysning, mens 'Trædesten og brobygning', omhandler at tænke i at skabe nærværende og trygge sociale rammer.

Afklar, oplys og inddrag

Den ene af to temaer, der kan afhjælpe problematikker, der kan spænde ben for motivationen for deltagelse, er reflektiv kommunikation: oplysning, afklaring og dialog. I det følgende beskrives de fremhævede gode erfaringer, der falder herunder.

Det gensidige behov

Som nævnt indledningsvis i dette afsnit, er det selvfølgelig nødvendigt, at den nytilkomne finder et tilbud eller en aktivitet, der fanger personens interesse. Kommuner er generelt interesserede i at matche borgeres behov og interesser med de tilbud, der måtte være i kommunen, for eksempel gennem introduktionsforløb og fritidsportaler. Ligeværdig inklusion må tage udgangspunkt i gensidig behov og interesse, hvilket kræver en afklaring af etablerede tilbud, tilgængelige ressourcer, og efterspørgsel. Flere kommuner italesætter vigtigheden af at matche udbud og efterspørgsel. Dette gensidige behov bidrager til at skabe en ligeværdig og velfungerende relation, hvor de nytilkomnes ressourcer er efterspurgt. Det beskrives ligefrem som et bydende vigtigt succeskriterie at behovet og interessen går begge veje.

"Det virker kun der, hvor behovet går begge veje. Altså hvor både forening og målgruppe får noget ud af at inkludere hinanden." (Kommunal konsulent)

Delagtiggørelse og inddragelse af en "anden" viden

Ud over opmærksomhed på potentielle parter der kan sættes i forbindelse, kan match mellem interessefelter skabes ved at inddrage brugergrupperne i tilrettelæggelsen af aktiviteter, indhold samt den konkrete formulering af tilbuddene. Det ses i eksempler fra empirien som bl.a. tæller et arabisksproget teaterstykke instrueret, skrevet og spillet af nytilkomne flygtninge.

En vidensperson opfordrer til, at man netop lader minoritetsgrupper stå for kurser selv, og efterlyser også aktiviteter, der henvender sig mere direkte til forskellige minoritetsgrupper i Danmark. Aktiviteter der formidler praktikker, der er ukendte inden for den danske majoritetskultur, sikrer deling af viden på tværs af både kulturer, etniciteter og generationer.

En vidensperson på aftenskoleområdet pointerer, at man sikrer en overlevering af særlige teknikker, traditioner og opskrifter, der ellers går i glemmebogen: *"Skynd dig at lære at brodere inden teknikken dør – eller inden din mor dør"* (Vidensperson, aftenskole).

På et specifikt håndarbejdekursus hersker der en åben invitation til vidensdeling, hvor kursuskoordinatoren forsøger at skabe rum for, at de etniske minoritetskvinder også har mulighed for at formidle deres viden og teknikker: *"Det er mest de danske kvinder, som har lært flygtningekvinderne at sy med en symaskine. Men der er en kinesisk kvinde – hun er også håndarbejder. Og en syrisk kvinde som kan sy specielle mønstre. Og vi siger til dem: 'Her er materiale! Kan I vise os hvordan?'"* (Medskaber, aftenskole)

En medskaber i et kulturhus pointerer: *“De fleste af os har lært at lave vores nationalret her. Det hedder empanadas! Kender du det?”* (Medskaber, kulturhus). En anden person fra samme kulturhus giver udtryk for, at stedet kunne udgøre et rum, hvor man dels kan praktisere egen oprindelige kulturarv, og dels kan blive fortrolig med principper og praktikker, der er særligt værdsat i det danske samfund. Folkeoplysning kan altså være et kulturelt mangfoldigt sted, hvor flygtninge og indvandrere kan få erfaringer med fremmede danske normer uden samtidig at befinde sig helt på udebane. Individuelle ressourcer og livsfærdigheder kan bringes i spil og udvikles i en folkeoplysningskontekst, hvor indhold og form kan se ud på mange måder. Den umiddelbare spejlingseffekt har betydning for etableringen af et rum, der opleves som mindre fjernt og mere familiært for udenforstående, der ikke har dansk-etnisk baggrund.

“Hvorfor laver I ikke madlavningskursus for unge tyrkere om tyrkisk mad? Jeg kender også rigtig mange tyrkiske kvinder, der broderer. Eller hvad med et kursus i marokkansk kagebagning? Skolelederen ved jo ikke, at tyrkiske kvinder kan lide at brodere, eller at der er en særlig marokkansk tradition for en bageteknik i kagebagning.” (Vidensperson, aftenskole)

“Vi har mange gode indvandrere. Jeg kan ikke forstå, hvorfor vi ikke bruger deres erfaring. Danskerne skal høre dem – høre om deres ideer.” (Medskaber, aftenskole)

Dialog og gennemsigtighed – Brug de ekstra 5 minutter

Gennemsuelighed i en given aktivitets indhold og ramme fremhæves som et virksomt middel mod usikkerhed og mistillid. Her fremgår det, at kristne efterskoler gør sig særligt godt, når det handler om at gøre etniske minoritetsfamilier trygge ved at sende deres børn på ophold. Det synes at skyldes effekten af mere gennemsigtige og tydelige rammer for elevernes sociale omgang med hinanden. Her opleves der, at miljøet er trygt og rart og at det fx ikke er pinligt eller anderledes at være

“De har tillid til skolen, måske særligt pga. deres tydelighed omkring værdier. Ingen alkohol, ingen sex, etc, etc. Elever med muslimsk baggrund går også i kirke. Det eneste de ikke behøves at deltage i er at se TV-nyhederne om morgenen. Det har været en intern aftale, fordi de ikke bryder sig om at se nyheder fra Syrien.” (Medskaber, efterskole)

religiøst praktiserende, da det her i højere grad er en del af normen.

Dialog er løsningen på manglende viden og mistillid. En kommunal konsulent beskriver sin praksis for at afhjælpe misforståelser og mistillid i arbejdet med etniske minoritetsgrupper og kultur og fritid: *“Brug de ekstra 5 minutter”* (Kommunal konsulent). Nogle gange kan der være behov for gentagelse, eller ekstra uddybende forklaring af lovmæssige forhold eller de lokale forhold.

Godt halvdelen af kommunerne beskriver, hvordan de forsøger at overkomme afstand eller mistillid mellem kommune og forskellige etniske grupper ved at indkalde til kvartalsvise eller årlige møder. Her kan der tages hul på problematikker eller behov, som aktører og borgere bringer på banen, og der kan skabes samarbejder på tværs.

“Vi snakker sammen om, hvordan vi kan støtte hinanden i indsatsen. Det er vigtigt med gensidig respekt. At være lyttende og forstående. Vi lader dem byde ind.” (Kommunal konsulent)

“I alle samarbejder på tværs er det helt vildt vigtigt at vide præcis hvem, man skal kontakte. Helst én indgang hvis muligt. Og en masse dialog – jo mere vi ved om, hvad hinanden ønsker og er i stand til – jo mere har vi at tilbyde, og jo mere rammende tilbud og initiativer kan vi lave.” (Kommunal konsulent)

Trædesten og brobygning

Et andet tema, der toner frem ved forsøget på at gøre bevægelsen over tærsklen mere ubesværet, relaterer sig til sociale og tryghedsskabende rammer. Her ses forskellige gode erfaringer, der beskrives ud fra skismaet mellem nære og fjerne sfærer i hverdagslivet. Dette perspektiv blev udbygget i beskrivelsen af de fælles vilkår i det forrige afsnit om 'Målgruppen'.

I de forskellige interviews fremstod mange forskelligartede eksempler på, hvordan migranter, som ikke i forvejen allerede havde skabt sig et stort netværk, gjorde brug af såkaldte trædesten.

Bånd før broer

I indeværende undersøgelse finder vi inspiration i Robert D. Putnams konceptualisering af sociale ressourcer gennem hhv. bånd og broer. Bånd refererer til stærke og nære relationer, hvor det er ligheder fremfor forskelligheder, der knytter personer til hinanden. Disse relationer karakteriseres også ved et stærkt umiddelbart tillidsforhold – tæt tillid (Grossman 2013). Skabelsen af et bredere netværk – broer – tager omvendt udgangspunkt i en anden form for tillid – tynd tillid – og indebærer relationer med personer, der ikke ligner én selv. Mens broer ifølge Putnam betinger den enkeltes muligheder i samfundet, er bånd afgørende for trivsel og tryghed (Grossman 2013).

Flere af medskaberne med migrantbaggrund, blandt andet fra de etniske minoritetsforeninger, beskriver, hvordan familiære relationer, de såkaldte bånd, kan være bindeled, der åbner døre og gør nye veje mulige. Også de veje der fører ind i folkeoplysningen. Antropolog Birgitte Romme Larsen understreger i sine studier af den danske integrationsproces vigtigheden af, at nytilkomne har mulighed for at etablere nye familielignende relationer med umiddelbart ligesindede i de nye lokale omgivelser, de befinder sig i (Larsen 2011). Den sociale spejling kan ske i kraft af en fælles national, etnisk, kulturel, eller sproglig baggrund, eller gennem fælles erfaringer forbundet med det at immigrere eller flygte.

“Da vi kom til Danmark, var der to personer fra Latinamerika som var fra Uruguay og talte dansk og var velintegreret. Så vi havde på den måde to ambassadører, der har taget os i hånden og hjulpet os med at starte.” (Medskaber, kulturhus)

Disse nøglepersoner, som i citatet herover kaldes ambassadører, hjælper nytilkomne med at udvikle et lokalt kendskab og hjælper de nytilkomne med at navigere i lokale kulturelle forståelser – eksempelvis af familieliv (Larsen 2011). Det er, ifølge Larsen, disse trygge intra-gruppe-bånd der med tiden kan bane vejen for etableringen af broer, som fører til bredere social accept og inklusion i det større samfund. Man skaber således bånd før man bygger broer. Bånd og broer er dog ikke to relationsformer, der gensidigt udelukker hinanden eller indgår i et hierarkisk forhold. Tværtimod kan det i integrationsøjemed være konstruktivt at tænke i både broer og bånd. En kommunal konsulent påpeger, at hun forholder sig kritisk til den hierarkiske forståelse af broer og bånd, hvor brobygning ofte anskues som den eneste integrationsvej: *“Jeg mener, at både bridging (at skabe broer, red.) og bonding (at skabe bånd, red.) er integration. Men det er jo politisk. Det mener man sjældent fra politisk side.”* (Kommunal konsulent). At etableringen af familiære bånd med ligesindede virker integrationsfremmende, er én af pointerne i Oxfords Researchs føromtalt rapport, der peger på, at engagement i etniske minoritetsforeninger er ligeså gavnlige for integrationen som engagement i klassiske etniske danske foreninger (Dokumentationsindsatsen 2016).

Empirien viser flere eksempler på, hvordan etableringen af broer skabes gennem trygge sociale relationer, og hvordan netværk også kan forekomme i en båndlignende relationsform. Den hjemlige og trygge atmosfære kan fremkaldes ved at være opmærksom på gode praksisser og initiativer, som er beskrevet i under de gode erfaringer i afsnittet 'Inkluderende deltagelse og medskabelse'. Øget personlig kontakt lader til at være en afgørende faktor for at kunne facilitere etableringen af

broer. Eksempelvis beskriver en daghøjskolelærer, at hun af-professionaliserer relationer med sine elever ved at blive facebookvenner med dem: *“Det virker som en mere personlig kontakt. Det er uden for det formelle system. Det skaber en mere personlig relationsdannelse.”* (Medskaber, daghøjskole). Denne strategi er blot ét eksempel på, hvordan en potentiel professionel og fjern sfære kan gøres mere familier og nær. En gruppe syriske flygtninges engagement i et teaterprojekt førte ligeledes til facebookvenskaber, og deres teaterprojekt blev på den måde en platform for videre netværksdannelse.

“Dette stykke har haft kæmpe betydning for deres sociale liv. Der har været frustrationer over ikke at være blevet inviteret hjem, og derfor har de brugt teaterforeningen. Jeg har også haft dem inviteret hjem.” (Medskaber, teaterforeningen)

Trædesten

Overgangene mellem kontakt, deltagelse og medskabelse er oftest belagt med forskellige former for trædesten. Det kan være i form af velkendte personer, der har en ledsagende funktion, trykke fora som mellemlid eller hverdagssammenhænge, der pludselig bliver et springbræt til civilsamfundets fællesskaber.

Forskellige fora, der har høje andele af personer med anden baggrund end dansk, kan skabe meningsfulde og naturlige overgange eller broer til andre fællesskaber i civilsamfundet. Etniske minoritetsgrupper eller -foreninger kan blive en slags trædesten til civilsamfund og frivillighed. Medskaberne fra to folkeoplysende initiativer, der har en overvægt af personer med etnisk minoritetsbaggrund, beskriver, hvordan nogle aktive medlemmer forlader forummet, når de ‘kommer ind i det danske samfund’ og har oprettet eller fundet andre foreninger. Medskabere fra disse initiativer samt en etnisk minoritetsforening beskrev, hvordan deres deltagelse bl.a. var funderet i et ønske om at opnå fortrolighed med både formelle strukturer såvel som uformelle sociokulturelle normer i det danske samfund. En medskaber omtalte sit engagement således: *“For mig er det her ligesom en skole til at træde ind i det danske samfund”* (Medskaber, kulturhus). De etniske minoritetsforeninger kan udgøre det trygge netværk af ligesindede som møder de nytilkomne flygtninge i de forskellige kommuner. Den ene af de etniske minoritetsforeninger i undersøgelsen arbejder specifikt med at yde støtte til nytilkomne: *“For deltagerne virker det som om det mest handler om viden og støtte - og siden fællesskabet”* (Medskaber, etnisk minoritetsforening).

Andre sammenhænge eller foreningsregi kan ligeledes ses som en overgang. To medskabere og en vidensperson med etnisk minoritetsbaggrund påpeger, hvordan introduktion til foreningsliv og folkeoplysning sker gennem bl.a. arbejdspladsen eller fagforeningen.

Andre medskabere med etnisk minoritetsbaggrund beskriver, hvordan de startede deres frivillighed gennem deres børn - ved at hjælpe dem med skole og fritidsinteresser. En medskaber konkluderer at hendes inklusion i det bredere samfund skete ved bl.a. at stå side om side med andre forældre ved fodboldbanen, når hendes søn skulle spille kamp.

“For mig har det været meget vigtigt at være med i en fagforening i Danmark, fordi jeg har lært, hvordan det kan fungere - demokratiet.” (Medskaber, kulturhus)

“For at kunne være i en situation, hvor man undrer sig, så skal du vide det eksisterer - og foreningslivet har været et meget lukket land - det er blevet meget mere åbent - Men mine forældre har derfor nok ikke undret sig så meget. Men de foreninger de kender, har de haft dyb respekt for. Fagbevægelsen. Det har de set som en fantastisk organisering!” (Vidensperson, aftenskoler)

Ressourcepersoner II

I forbindelse med overgangen fra kontakt til deltager tegnede der sig i analysen endnu en rollefunktion, hvis involvering lader til at øge muligheden for succesfuld inklusion.

”Integrationen skete på to måder: gennem mine børn, deres skole og deres fodboldklub og så videre, og gennem min egen skolegang og uddannelse her.” (Medskaber, dagshøjskole)

Brobyggere

I arbejdet med at skabe broer til andre fællesskaber er brobyggeren én af de fremtrædende roller, som ressourcepersoner kan indtage. Brobyggeren er en person, der med personlig kontakt og en vejledende tilgang formår at følge den nytilkomne borger fra et eksisterende trygt forum til et nyt fællesskab. Med andre ord støtter brobyggeren bevægelsen fra bånd til broer. Analysen har vist eksempler på brobyggere, der har fulgt nytilkomne videre fra én folkeoplysende sammenhæng til en anden. En anden medskaber fortalte om en kommunalt ansat, der fulgte de nytilkomne over i tilbud i fritidsregi. En tredje beretter om en personlig oplevelse, hvor vedkommendes tidligere lærer introducerede denne for foreningslivet.

Inkluderende deltagelse og medskabelse

Når den enkelte har trådt over tærsklen og er blevet en deltager i folkeoplysende aktiviteter, kan der stadig være en række udfordringer, der kan forhindre fastholdelse og medskabelse. Succesrig deltagelse og en potentiel langvarig fastholdelse sikres ved at skabe gode forudsætninger for at engagere deltagerne. Bevægelsen mellem deltagelse og medskabelse er flydende. Den aktive deltager kan være godt på vej mod at blive organisator, planlægger eller på anden måde medskaber. Dette afsnit gennemgår udfordringer og gode erfaringer for den gode deltagelse og medskabelse.

Udfordringer og opmærksomhedspunkter

I det følgende beskrives udfordringer forbundet med inklusion på deltager-medskaber-niveau. De identificerede barrierer, der behandles her, har i høj grad psykosocial og kulturel karakter. Nogle barrierer opleves direkte og fremkommer synlige og konkrete, mens andre er mere skjulte i de hverdagslige rutiner og normer.

Sprogforskelle

Sprogforskelle bliver ofte nævnt som en af de mest synlige og betydningsfulde barrierer, som yderligere går forud for andre udfordringer. Som umiddelbar løsning peges der ofte på mere sprogundervisning og -træning. Sprogkompetencer kan dog også ses som et resultat af, snarere end en forudsætning, for inklusion. Sproglig indlæring sker processuelt gennem både læring og anvendelse. Undersøgelsen identificerer også andre udfordringer som relaterer sig til sprogforskelle, såsom misforståelser og usikkerhed.

Nervøsitet og fravær af fleksibilitet

Involverer man sig i folkeoplysende aktiviteter, bevæger man sig ind i et rum, hvor forskellige kulturelle normer, begreber, vaner og forforståelser mødes. Etablerede strukturer og forventninger kan ofte være uigennemskuelige for nytilkomne, hvilket forstærker oplevelsen af at være fremmed blandt hjemmevante. Håndteringen af de misforståelser og frustrationer der måtte opstå, kan samtidig også være forbundet med en vis usikkerhed og berøringsangst blandt etnisk danske majoritetspersoner. De frivillige medskabere og deltageres møde med nytilkomne flygtninge kan eksempelvis bære præg af angst for konfrontationen med svære traumer relateret til krig og flugt. Det fremkommer dog, at det oftere er bekymringer og frustrationer forbundet med den danske integrationsproces, der fylder i flygtninges møde med danske borgere i folkeoplysningen – snarere end traumer fra krig og flugt. Disse problematikker og følelser lader imidlertid til at være svære at håndtere, hvis man i den folkeoplysende aktivitet ikke har adgang til kompetent interkulturel formidling.

“Der er mange forskellige mennesker - og følelser og forventninger - i det der rum, der skal være det trygge rum.” (Medskaber, dagshøjskole)

“Forvirring, uenighed, misforståelser om struktur og kultur i foreningerne opstår.” (Medskaber, etnisk minoritetsforening)

I forsøget på at undgå kaos kan koordinatoren eller organisatoren komme til at lave en meget stramt planlagt aktivitetsafvikling, hvor både ramme og roller er definerede på forhånd. Omvendt kan den koordinerende person ligeledes i bedste intention afholde sig fra at agere som autoritet og lægge planer. Disse to tilgange fremhæves af medskabere som hhv. for styret og for løs. Det interkulturelle møde kan give anledning til spænding, nervøsitet og uhensigtsmæssige kompenserende manøvre – fra alle involverede parter, og dette kan være en udfordring at imødekomme på en retmæssig og konstruktiv måde.

Fortsat skepsis og mistillid grundet integrationsforestillinger

Som beskrevet i afsnittet "Indgroede integrationsforestillinger og mistillid" har forhåndsskepsis, mistro og integrationsvurderinger betydning for den indledende kontakt og motivation for deltagelse. Mistilliden kan ligeledes præge deltagelsen og medskabelsen blandt flygtninge og indvandrere i folkeoplysningens aktiviteter. På et håndarbejdekursus for flygtningekvinder oplevede man eksempelvis at blive mødt med mistanke og falske anklager om tyveri fra en skole, hvor man lånte lokaler. Som konsekvens af denne behandling valgte man at flytte kursets placering. Det fremgår, at særligt etniske minoritetsforeninger oplever en udpræget mistillid, hvilket medfører et intensivt fokus på formalia, dokumentation og hyppig kontakt med kommunen.

"Det skal være professionelt og efter de danske regler – både i forhold til at skabe tryghed men også for ikke at få problemer udefra." (Medskaber, etnisk minoritetsforening)

Aktiviteter med en mindre "hvid" deltagersammensætning skal i højere grad kunne håndtere en udefrakommende skepsis. Den kontinuerlige integrationsvurdering kommer til udtryk i form af særligt opmærksomme - og til tider fordømmende - blikke på foreninger og aktiviteter med en overvægt af ikke-etniske danskere. Oplevelsen af skepsis og mistillid betyder, at visse medskabere føler sig påtvunget til at lægge ekstra energi i konstant bevisførelse for korrekt procedure og praksis. Hos en kommune var erfaringen netop, at etniske minoritetsforeninger typisk var bemærkelsesværdigt pligttopfyldende og eksemplariske i sammenligning med de øvrige lokale foreninger.

Gode erfaringer og løsningsideer

De gode erfaringer for at skabe den fastholdende deltagelse og inddragende medskabelse beror overvejende på tydelighed og åbenhed. I tillæg til dette er der gode erfaringer med at tage udgangspunkt i praktiske og lettilgængelige aktiviteter, skabe succesrige og positive oplevelser og inddrage mere end blot den enkelte deltager.

Gennemskuelig og fleksibel struktur

"Vær klar til at omorganisere. Men det skal ske inden for faste rammer" (Medskaber, daghøjskole).

At skabe et inkluderende rum i skolen eller foreningen handler i høj grad om at etablere en på én gang fast og fleksibel ramme. Afhængigt af den specifikke målgruppes forudsætninger, må ramme og regler tilpasses og tydeliggøres, så man kommer utryghed ved det ukendte i forkøbet. Dette kommer særligt til udtryk i eksemplet med de kristne efterskoler, hvor der findes en tydelig markering af regler og rammer (Se gode erfaringer i afsnit 'At træde over tærsklen'). Derudover er det ofte afgørende at udvise omstillingsparathed og tålmodighed.

Nye udfordringer og muligheder vil vise sig undervejs, og det giver derfor mening at tænke gennem metaforen "at asfaltere mens man kører". Mens rute og destination kan planlægges og omlægges undervejs, opfordres der til, at det er klart for enhver, hvem der sidder bag rattet. Hvem er tovholder, og hvem er interkulturel formidler? Ikke alle roller skal defineres og besættes på forhånd.

Når det gælder punktlighed, kan det være konstruktivt at arbejde med en vis elasticitet. Erfaringen fra en teaterforening viste, at en løsningsmodel bestod i dels at give lidt afkald på "den der punktlighed" og dels at sørge for at understrege hvornår og hvorfor det er vigtigt, at deltagere ankommer præcist på et givent tidspunkt. Er man motiveret for at lave inklusionsaktiviteter, er fleksibilitet et nøgleord.

Ved at fralægge sig ekspertrollen og tydeliggøre egne begrænsninger, er det muligt at efterlade rum og roller som andre kan udfylde. Helt konkret foreslås det, at man italesætter egne begrænsninger. Som en underviser på en daghøjskole fortæller: "*Jeg siger jeg har 10 tommelfingre. Jeg kan slet, slet ikke sy*" (Medskaber, daghøjskole). Dermed opstår muligheden for at en deltager, der har erfaring med at sy, kan blive medskaber af aktivitetsindholdet.

Det ligeværdige interkulturelle rum

I et ligeværdigt interkulturelt rum handler 'lighed' ikke om at ligne den etnisk danske kulturelle majoritet så meget som muligt, men om det ligeværdige menneskelige møde. Her fokuseres mindre på udfordringen i forskellighederne, der snarere betragtes som et potentiale. I et sådant trygt og inkluderende rum vil der være plads til mange forskellige former for kulturelle markører og praktikker indenfor f.eks. kommunikation, påklædning og adfærd. I skabelsen af det inkluderende rum må man dels forholde sig til særlige vilkår for de individuelle personer fra målgruppen, og dels lade integrationsvurderinger og kategoriseringer træde lidt i baggrunden – så det hele menneske kan få lov til at træde frem og ind i fællesskabet.

En tryk spørgekultur

Den her citerede medskaber fremhæver, at deltagerne skal føle sig trygge til selv at komme med spørgsmål: "Understreg, at der kan spørges om alt – der findes ikke dumme spørgsmål. Lad spørgsmål fra deltagerne være drivende".

"Start med at spørge hvad de har lyst til at fortælle om sig selv – hvad de synes er vigtigt." (Medskaber, daghøjskole)

Det trygge møde, hvor der er plads til svære og sårbare spørgsmål, kræver, at der er tid til at være personlig og uformel. På et introkursus for flygtninge gør kursuslederen sig selv tilgængelig i en halv time efter endt undervisning. Den halve time giver rum til at håndtere personlige spørgsmål og usikkerheder blandt deltagerne. I tilrettelæggelsen bør man være opmærksom på at give undervisere eller koordinerende frivillige muligheden for at tilbyde dette mere personlige rum i forlængelse af de såkaldte primære aktiviteter.

"Her er det en dialog - øje til øje. Der er en helt anden afslappethed og tryghed. De tør spørge om nogle ting, som de aldrig tør spørge om til sprogundervisningen. Det er en helt anden... meget mere tryk integration." (Medskaber, aftenskole)

Et fælles tredje

De konkrete aktiviteter spiller dog også en central rolle i etableringen af det trygge interkulturelle rum, idet de udgør et såkaldt fælles tredje. På håndarbejdekurserne fungerer både håndarbejdet, den uformelle sprogtræning og fællesspisningen som et praktisk "helle" og en "stødpude" i et rum, hvor følelser og frustrationer forbundet med flygtningekvindernes oplevelser med pålagte forventninger til pålagte integrationsforløb kan træde frem. Deltagerne har mulighed for at bearbejde og spørge ind til emner, der opstår i forbindelse med deres individuelle integrationsproces. Omvendt fik de danske kvinder mulighed for at forfølge deres nysgerrighed på andre emner. Det fælles tred-

je – den fælles samlende aktivitet, som håndarbejdet udgør – kan opløse en potentiel nervøs stemning. Dette ses også i et eksempel med en multietnisk latinamerikansk forening. Her kommer medlemmerne fra forskellige politiske positioner, men fællesskabet i foreningen sker omkring et fælles tredje i form af kulturelle aktiviteter såsom latinamerikansk film, - dans, - mad, - litteratur, og det spanske sprog.

I folkeoplysende aktiviteter handler det mellem menneskelige møde om et såkaldt fælles tredje, dvs. en aktivitet, en interesse eller en oplevelse. Ved at tage udgangspunkt i en fælles aktivitet og interesse skabes der rum for forskellighed. Folkeoplysende skoler og foreninger kan udgøre en konstruktiv ramme for et socialt møde på tværs af forskelle.

“Kærlighed er ikke at se på hinanden, men at se den samme vej. Jeg tænker det også gælder for folkeoplysning.” (Vidensperson, efterskoler)

Det familiære samvær

At etablere en familiær stemning kan ske ved helt bogstaveligt at involvere familierelationer i aktiviteten på forskellig vis. Til et initiativ på en aftenskole har den primære målgruppe – flygtningekvinderne – deres døtre med til kurset, mens ægtemændene inviteres med til fællesspisningen, der finder sted forud for aktiviteten: *“Normalt møder vi klokken seks - hele familien - og så spiser vi sammen en time. Og bagefter går manden ud”* (Medskaber, aftenskole). Ifølge kursuslederen er det vigtigt, at kvinderne får lov til at have deres eget rum, hvor mændene ikke også er tilstede. Kursets flygtningekvinder efterlyser dog på vegne af deres mænd et tilsvarende kursustilbud, hvor mændene ligeledes kan øve dansk over praktisk arbejde i et trygt rum. At kvindernes børn kan deltage sammen med mødre omtales som forudsætning for at kurset kan finde sted: *“altså kvinderne kommer ikke, hvis ikke de kan tage børnene med - jeg tror vi kan sige det så ærligt”* (Medskaber, aftenskole). En folkeoplysende medskaber med etnisk minoritetsbaggrund beskriver tillige, at hun foretrækker at færdes ude sammen med sine børn frem for at sidde derhjemme og bekymre sig for dem. I en etnisk minoritetsforening involverer den primære kontakt til etniske minoritetskvinder altid hele dennes familie: *“vi prøver altid at bygge bro mellem familier.”* (Medskaber, etnisk minoritetsforening). Ifølge en kommunal konsulent på integrationsområdet er forældre med flygtningebaggrund generelt meget optagede af at give deres børn gode oplevelser, hvilket betyder at familierangementer ofte vil være en succes, som det var tilfældet med et familiekursus der forløb over sommerferien med beskæftigelsesrettet fokus baseret på læring gennem oplevelser.

En vigtig indsigt vedrører altså at medtænke hele familien i tilrettelæggelse og løbende facilitering af aktiviteter.

“Det er vigtigt også for moderen, at hun har datteren med på samme sted - og så tager de begge to hjem glade (...) Flygtningekvinderne bliver rollemodeller for deres børn. Og der er en stolthed af hinanden.” (Medskaber, aftenskole)

“Forældrene sagde, at det havde været rigtig rart at være samme sted som børnene. Hvis det havde været mig, havde jeg nok synes, det var svært at finde koncentrationen, hvis mine børn også var til stede, men pointen var at det fungerede for dem.” (Kommunal konsulent)

Materialitet og medejerskab

I skabelsen af et rum, som føles mindre fremmed og fjernt, er det afgørende at tænke i integreringen af hjemliggørende elementer, der kan fremkalde en følelse af tilknytning og ejerskab. Her viser det sig at helt konkrete og fysiske elementer kan være en del af løsningen. Man kan eksempelvis indlede aktiviteten med at invitere deltagerne til at medbringe genstande, der kan dekorere rummet. F.eks. planter, lys, billeder eller andet pynt. Interviews og deltagerobservationer indfangede flere eksempler på, at fællesspisning og medbragte madretter, kage og snacks kan have flere positive funktioner og afledte effekter.

Konkrete bidrag fra deltagerne betyder, at de træder ind i rummet med en anden følelse af berettigelse. Man kan også invitere deltagerne til at medbringe musik, de godt kan lide. Ved at gøre plads til både musiske, materielle, spiselige og æstetiske bidrag kan man tidligt i forløbet involvere forskellige deltagere til at definere aktiviteten og mødets setting. Oplevelsen af at bidrage og skabe noget helt konkret kan ligeledes give anledning til anerkendelse og succes – oplevelser, der lader til at være afgørende for vedblivende motivation og fastholdelse. På praktiske og kreative kurser er der netop mulighed for at producere noget – f.eks. hjemmesyede nederdele eller hjemmebag evt. med henblik på at udstille eller sælge.

Flere af de folkeoplysende initiativer beskriver ligeledes fejring, i form af fester, forestillinger, etc. som vigtige elementer. Det understreges, at det giver de deltagende en oplevelse af succes, både på grund af fejringen i sig selv, men også på grund af de forskellige afviklingsopgaver, der kan give anledning til nye medskabende ansvarsroller blandt deltagerne.

“Den største hurdle er, at få dem til at føle at det også er deres.” (Medskaber, daghøjskole)

“Det er vigtigt for dem, at de kan se produktet, og at de kan noget.” (Medskaber, daghøjskole)

Ressourcepersoner III

Ligesom i de to forrige hovedafsnit, træder der også i forbindelse med deltagelse og medskabelse bestemte roller og særlige funktioner frem, som varetages af ressourcepersoner. I det øverste niveau for engagement og rekruttering fandt analysen tre roller, der gik igen: interkulturelle formidlere, tovholdere og udvalgte kontaktpersoner i form af mentorer eller såkaldte buddies.

Den interkulturelle formidler

Udformningen af et dialogisk og trygt rum handler i høj grad om involveringen af nøglepersoner, der kan agere som oversættere – både sprogligt og kulturelt. Én af de mest centrale indsigter som undersøgelsen har bragt, er vigtigheden af, hvad vi har valgt at kalde den interkulturelle formidler. Med en kommunal konsulents formulering kan interkulturelle formidlere beskrives som: *“de, som mestrer flere kulturer relativt godt, kender flere spilleregler og kan navigere i det interkulturelle”* (Kommunal konsulent). Denne ressourceperson mødte vi bl.a. i form af en bydelsmor⁷, som er tilknyttet et håndarbejdekursus. Hun omtaler sig selv som både tolk og kulturtolk, og er kvalificeret som interkulturel formidler ikke blot pga. sproglige og kulturelle kompetencer, men også gennem egne erfaringer med at etablere en tilværelse i Danmark som nytilkommet.

---

⁷Bydelsmødre er kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, som med deres personlige, kulturelle og sproglige kompetencer kan skabe kontakt til isolerede og sårbare kvinder i deres lokalområde. De gennemgår alle en kortere grunduddannelse, som forbereder dem på deres frivillige arbejde (Bydelmødre 2018).

Undersøgelsen fandt, at flere folkeoplysende medskabere – eksempelvis undervisere og tovholdere – med anden etnisk baggrund end dansk, i praksis også varetager den interkulturelle formidling. Såsom en kursuskoordinator der, qua sin egen flygtningebaggrund og sine flersproglige og interkulturelle kompetencer, har særlige forudsætninger for at tilrettelægge aktiviteter for målgruppen: "Fordi jeg har den baggrund jeg har, har jeg kontakt, og jeg ved, hvordan jeg skal planlægge for disse grupper" (Medskaber, aftenskole).

På et andet kursus involverer kursuslederen førnævnte bydelssmor for at sikre den interkulturelle formidling. Det er vigtigt, at både kommuner samt ledelser i skoler og foreninger er opmærksomme på at understøtte den interkulturelle formidling. Medskabere, der har erfaring med involveringen af en uddannet bydelssmor, peger på flere socialpædagogiske mentorlignende kurser a la Bydelssmor som vejen frem.

"Jeg kan godt forstå flygtningkvindernes følelser og deres tradition. Men jeg har også boet her i Danmark i mange år, og så jeg har lært rigtig mange ting fra Danmark."
(Medskaber, aftenskole)

"[Bydelssmoren] er uddannet i, hvordan man mægler, og hvordan man integrerer. Hun forklarer mig enormt mange ting, jeg ikke ved. Hun bliver respekteret meget af kvinderne. Jeg synes, hun er helt fantastisk. Jeg kunne ikke gøre det uden hende. Det ville være umuligt." (Medskaber, aftenskole)

Kommunernes Landsforening har arbejdet på at samle såkaldte sprogmentorer, som ligeledes kan agere kulturelle mæglere. Disse kontaktpersoner skal hjælpe med at forstå sprog og kultur på arbejdspladsen. Videnspersonen fra KL mener ligeledes, at det ville være en god idé med kurser eller efteruddannelser i interkulturelle kompetencer.

Den kulturelle oversættelse blev i visse tilfælde varetaget af tolke, der ellers stod for den sproglige oversættelse. På et introduktionsforløb for flygtninge udtrykte underviseren stor tilfredshed med, at man her havde fået faste tolke knyttet til kurserne. Hun nævnte, at samarbejdet med forskellige tolke er personafhængigt, og dermed kan variere meget i kvalitet. Det kan være en styrke, hvis tolken kan bidrage til den interkulturelle formidling og gøre underviseren opmærksom på relevante forhold hos deltagere og elever. I interviews med medskabere i fritidsorienterede aktiviteter beskriver forskellige respondenter, hvordan andre deltagere eller frivillige hjælper med at tolke eller påtager sig tolkerollen ad hoc.

"Der er mange misforståelser og mistolkninger den ene og den anden vej - meget kulturel oversættelse der går tabt. Det kræver meget rummelighed og tålmodighed. Vi (kommunen) har ofte lyst til bare at gå ud og få det løst." (Kommunal konsulent)

Mentorer og buddies

Flere af kommunerne og videnspersonerne nævner, hvordan man i stigende grad anvender mentorer på arbejdspladser, i jobsøgning, i fritidstilbud, etc. Man arbejder også med buddy-koncepter, hvor man får udpeget en anden deltager som kontaktperson, eller med værtsfamilier, når man er ny i en kommune. På efterskoler har man god erfaring med mentorordninger, hvilket er en integreret del af en flygtningeelevs ophold. Ordningen suppleres her med placering på et tre-personers-værelse med to danske elever samt tilknytning til en såkaldt efterskole-familiegruppe. Andre erfaringer med mentorordninger viser dog også, at indsatsen kræver en vis opmærksomhed på, hvilke personer der agerer mentor for hvem: "Man har en tendens til at tro, at alle mentorer er gode mentorer (...). Når det er mentorer, der er ældre og har en anden flygtningebaggrund – så kan interaktionen med en nyankommet flygtning vække meget i mødet. Og det kan være både godt og dårligt" (Medskaber, daghøjskole).

En folkeoplysende underviser har oplevet, at kursister ikke følte sig helt trygge ved deres mentor og dennes tilstedeværelse i undervisningslokalet. Grundet mentorernes position som frivillig kan det være svært at indføre politikker og begrænsninger omkring indsatsen.

Tovholdere

Gennemgående tovholdere fremhæves som vigtige for at skabe kontinuitet og gennemskuelighed. Som beskrevet i underafsnittet [Gennemskuelig og fleksibel struktur](#), betyder fleksibilitet ikke fravær af koordinering. Tværtimod er det afgørende for en vellykket og tryk indgang for deltagelse, at der ikke hersker tvivl om, hvem der er ansvarlig for aktivitetens afvikling. En tovholder kan forstås

“Jeg lader dem bestemme, men ikke noget med “hvad har I tænkt jer?” (...) Jeg prøver at skabe nogle faste rammer. At være tydelig.” (Medskaber, dagshøjskole)

som aktivitetens og deltagergruppens ankermand – en koordinerende person som er lydhør og omstillingsparat, og som samtidig tør skære igennem og træffe beslutninger.

Tovholderen kan forsøge at være opmærksom på, hvilke andre medskabende roller der kan komme i spil ved at have et blik for ressourcer og potentialer i deltagergruppen. Se hvordan man med inviterende teknikker kan gøre plads til andre potentielle medskabere i det førnævnte afsnit [Gennemskuelig og fleksibel struktur](#).

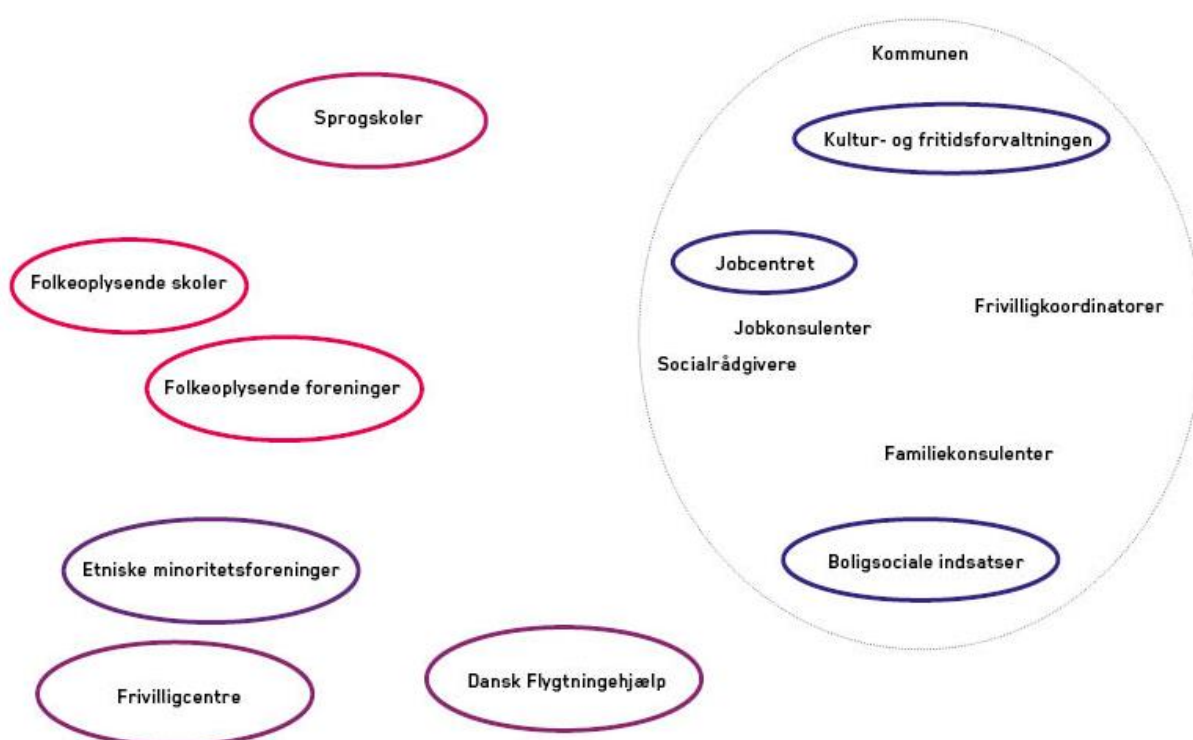
Forslag til samarbejde og kontakter

Som tidligere nævnt er manglende kontakter og viden om potentielle samarbejdspartnere én af de større udfordringer i forhold til at skabe grobund for øget rekruttering af flygtninge og indvandrere. For at skabe et overblik over de forskellige aktører og relevante kontakter, opsummerer vi her de forskellige aktører, der er blevet nævnt i forbindelse med indsamlingen af viden i undersøgelsen.

Figur 4.

RELEVANTE FORENINGER OG ORGANISATIONER SAMT ANDRE AKTØRER

Der peges på forskellige kommunale aktører og afdelinger såvel som der peges på en række aktører, der står uden for kommunalt regi. Den folkeoplysende sektor, samarbejdspartnere i kommuner og det øvrige civilsamfund består af forskellige former for grupperinger, foreninger og organisationer med forskellige mål og rationaler. Med folkeoplysende skoler og foreninger henvises til medlemsorganisationer under Dansk Folkeoplysnings Samråd.

Etniske minoritetsforeninger og ikke-organiserede grupper

Forskellige former for foreninger og skoler har typisk forskellige roller og måder at agere på. Etniske minoritetsforeninger bliver beskrevet som typisk organiseret omkring fællesskabet som det primære, hvoraf aktiviteter udspringer sekundært fra det pågældende fællesskabs behov og interesser. Klassiske foreninger er i modsætning hertil typisk organiseret med udgangspunkt i aktiviteten, hvortil sociale relationer formes med afsæt i interessefællesskabet. Det bør understreges, at både aktivitet og fællesskab er essentielle elementer i begge foreningstyper, men at der ofte er

denne organisationsforskel. De forskellige aktører har ikke altid øje for hinandens rationaler, og det bliver vigtigt at forstå dem for at kunne skabe fælles synergi.

Etniske minoritetsforeninger fungerer ofte som en social klub for allerede eksisterende relationer, eller som samlingspunkt om en etnisk identifikation. I Dansk Flygtningehjælps undersøgelse af etniske minoritetsforeningers kapacitet konkluderer man, at etniske minoritetsforeninger ofte er dannet med ønsket om et socialt fællesskab, snarere end et ønske om at praktisere bestemte aktiviteter (KEM 2017). Aktiviteterne i foreningen kan ofte stikke i mange forskellige retninger, da det ikke er selve aktiviteten, der i udgangspunktet definerer deltagelsesårsager eller eksistensgrundlag, men derimod den fælles baggrund eller etniske identitetsmarkør. De kan adskille sig fra de danske klassiske foreningstyper i forståelsen af formål og andre forståelser af foreningskultur.

“Jeg tror det er vel ganske almindeligt, at man vil gerne høre og tale [leget sprog] og danse og sådan noget, og hvad ved jeg. Som man plejer. Og det savner man.” (Medskaber, daghøjskole)

“Mange tænker: frivilligt arbejde gør man for familie og venner. For min søster, min bror, min onkel, mine venner, mine naboer – det er IKKE organiseret. Vi lever i vores boligområder. [...] Etniske minoriteter deltager ofte i kulturelle aktiviteter – der er de meget aktive, men organiserer sig ikke i civilsamfundet.” (Medskaber, etnisk minoritetsforening)

To af de kommunale konsulenter og en vidensperson beskriver, at de typer af etniske minoritetsforeninger som er styret af ældre medlemmer, og som er præget af en stærk autoritetskultur, kan være svære og mindre produktive at samarbejde med. I den forbindelse anbefaler samme vidensperson, at man prioriterer samarbejdet med de yngre generationer frem for de ældre. Omvendt ser andre medvirkende kommunale konsulenter, som kommer fra en kommune med stor andel af etniske minoriteter, ikke generationsspørgsmålet som særligt problematisk. I stedet forklarer de, at de finder det brugbart at bruge lidt ekstra ressourcer på kontinuerlig dialog med specifikke foreninger.

Mange etniske minoritetsforeninger arbejder ofte både som folkeoplysende forening og har et socialt tilbud, og der kan være behov for afklaring eller tydeliggørelse af deres virke overfor kommunen, således at der ikke skabes forkerte antagelser om struktur, aktiviteter, og indhold. En af videnspersonerne henviser til domæneteorier som forklarende ramme for nogle af de udfordringer, der kan opstå i det kommunale samarbejde: Kommunen orienterer sig efter et produktionsdomæne, hvor etniske minoritetsforeninger typisk orienterer sig efter et æstetisk domæne. Det gode samarbejde opstår, når de begge mødes i det forklarende domæne (bevidst eller ubevidst). En af kommunerne underbygger denne forklaring med, at alle former for aktører har forskellige interesser og mål: *“Der er modstridende interesser. Vi vil gerne nogle bestemte ting, en forening eller andre vil gerne noget andet”* (Kommunal konsulent).

Videnspersonen understreger, at det er vigtigt for begge parter også at forstå hinandens domænerationaler. Processen med kommunen handler i særlig grad også om, hvordan man inviteres ind til samarbejdet. Det er vigtigt, at det foregår på en anerkendende og respektfuld måde. De italesatte problematikker er ikke perspektiver, der er udfordringer for de to specifikke etniske minoritetsforeninger i denne undersøgelse. De angiver begge, at de arbejder aktivt for at nedbryde fordomme og styrke samarbejde, samt at foreningerne arbejder for at udvikle og støtte andre etniske minoritetsforeningers foreningspraksis. *“Forvirring, uenighed, misforståelser om struktur og kultur i foreningerne opstår, fordi man ikke har erfaring med demokrati på foreningsplan”* (Medskaber, etnisk minoritetsforening).

Samarbejdet med etniske minoritetsforeninger opleves ikke som særlig udbredt. Til gengæld opleves der af kommunerne indsats for at inddrage mere uorganiserede netværk af etniske minoritetsgrupper.

Etniske minoritetsforeninger og -grupper kan potentielt være gode indgange til at skabe kontakt til bestemte målgrupper eller skabe broer til nyttilkomne, som blev beskrevet under temaet om trædesten i afsnittet 'At træde over tærsklen'.

"I gamle dage var der flere integrationsråd, men de er efterhånden nedlagte. Nu bruger kommunerne andre modeller. I min egen private kommune for eksempel er det erstattet af et integrationsforum, som er mere uformelt og netværksbaseret. Derved får man også bedre fat i baglandet og slipper for lenkede selvpromoverende personer eller høvdingetyper, red.] og kan bedre fange de unge, set i et bredt perspektiv."
(Vidensperson, KL)

Øvrige aktører i civilsamfundet

Der findes en mangfoldighed af andre aktører og potentielle samarbejdspartnere, der ligeledes kan være relevante kontaktformidlere og/eller samarbejdspartnere.

Sprogskoler og frivilligcentre rundt omkring i kommunerne er gode til at formidle kontakt eller informationer om aktiviteter videre. Frivilligcentrene kan fungere som selvstændige organiserede forening eller selvejende institution og er enkelte steder kommunalt forankret. De fungerer blandt andet som brobyggere mellem foreninger og kommune (Hjære og Dam Jørgensen 2017: 11). Sprogskolerne kan, for så vidt der er interesse, formidle kontakt videre eller være platform for synliggørelse.

Idet der fattes interesse for at skabe kontakt til asylansøgere foreslås Dansk Flygtningehjælp som kontaktskaber. Røde Kors og Red Barnet kan ligeledes have lokale samarbejder.

Kommunen

Kommunen kan også have forskellige muligheder for at facilitere kontakt til en målgruppe eller andre relevante lokale aktører. I kommunalt regi kan det variere meget fra kommune til kommune hvem eller hvilke afdelinger, der kan facilitere de rette kontakter og informationer. Det kan for eksempel være ansatte frivilligkoordinatorer, personer fra jobcenteret eller familiekonsulenter, der kender til netværk i visse lokalområder. Kultur- og fritidsforvaltninger kan ofte bidrage med relevant overblik eller kontakter, og i specifikke lokalområder kan boligsociale helhedsplaner også være en god indgang til at skabe relevante kontakter.

En populær strategi i skabelsen af nye samarbejder i kommunalt regi kaldes samskabelse.⁸ En kommunal indsats kan for eksempel bestå i et samarbejde med diverse relevante lokalaktører, som skaber en tværgående indsats for at løfte et prioriteret område og nå et fælles mål. Hos nogle af de kommuner, der indgår i undersøgelsen, håndterer man løbende opståede behov og interesser på lignende vis. Det varierer alt efter kommunens sammensætning af samarbejdsvillige aktører og lokale behov. Typisk kommer det til udtryk i netværksmøder, og det kan være et relevant forum at møde samarbejdspartnere i.

---

⁸ Samskabelse-metoden kan både være bred (Med fx kommune som medaktør) eller snæver: internt i en forening der vil starte nye aktiviteter op, målrettet nye målgrupper som flygtninge.

Litteratur

Bydelsmødre (2018): "Sådan arbejder Bydelsmødrene" København NV: Bydelsmødrene. Set d. 13/03-2018 (<http://bydelsmor.dk/Om-Bydelsmoedrene/Saadan-arbejder-Bydelsmoedrene>)

Dansk Arbejdsgiverforening (2017): *Flygtninge skal i job og ikke parkeres på offentlig forsørgelse*. Redaktør: Fihl, Berit Toft, DA.

Dansk Flygtningehjælp (2017): *Kapacitetsudvikling af etniske minoritetsforeninger*, Dansk Flygtningehjælp, Frivillignet

Flansmose, Bitten Holmer (2015). *Ankomsten til Skanderborg kommune - Flygtninges oplevelse af modtagelsen i Skanderborg kommune*. Skanderborg Kommune.

Grossman, Elizabeth R. B. (2013): *An Examination of Putnam's, Coleman's, and Bourdieu's Conceptualizations of Social Capital and the Structural Differences across Class, Race, and Gender Groups*. Afhandling fra University of Akron.

Hjære, Mette. og Dam Jørgensen, Helene (2017): *Tal om kommuner og frivillighed - analyse af kommunernes engagement og samarbejde på det frivillige velfærdsområde*. Center for Frivilligt Socialt Arbejde, 1. udgave, november 2017.

KORA (2016): *Kommunernes integrationsindsats på beskæftigelsesområdet - Effektive indsatser, veje igennem systemet og benchmarking mellem kommunerne*. KORA

Larsen, Birgitte Romme (2011) "Becoming Part of Welfare Scandinavia: Integration through the Spatial Dispersal of Newly Arrived Refugees in Denmark." i *Journal of Ethnic and Migration Studies*, pp. 333-35.

Oxford Research (2016): *Dokumentationsindsatsen - Civilsamfundet bygger bro*. Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet.

ROCKWOOL (2017): *Indvandreres uddannelse - Arbejdspapir nr. 48*, Forfattere: Schultz-Nielsen, Marie Louise og Skaksen, Jan Rose. ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed

SFI (2005): *Køn, etnicitet og barrierer for integration - Fokus på uddannelse, arbejde og foreningsliv*. Forfattere: Dahl, Karen Margrethe og Vibeke Jakobsen, SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Storch, Jacob, Molly-Søholm, Thorkil og Molly, Asbjørn (2005): "Gensyn med domæneteorien - domænerne og vidensspiralmodellen som praksisrettet metode til videnudvikling i organisationer." i *Erhvervspsykologi: tidsskrift om udvikling, dialog, ledelse, organisation*. Aalborg Universitet.

Wiktorin, Kajsa (2017): *Inclusion of refugees through non-formal education 2017*
- *Nordic best practice*, TemaNord 2017:552

Wiktorin, Kajsa (2016): *Svenska från dagg ett*. Studieförbundens material 2016:4

UIM (2017): *Erklæring om integration og aktivt medborgerskab i det danske samfund*, København K:
Udlændinge og integrationsministeriet, set d. 24/11-2017
(<http://uim.dk/arbejdsomrader/Integration/integrationskontrakt-og-integrationserklæring>)

Vacher, Mark (2007): *Flygtninge og Indvandrere i den almene boligsektor - Bidrag til forståelse af flygtninge og indvandreres forhold til deres bolig*, Institut for Antropologi, Københavns Universitet og Center for Bolig og Velfærd - Realdania Forskning.